

UČEBNICA DEJEPISU

PRE NIŽŠIE TRIEDY STREDNÝCH ŠKÔL.

I.

POVESTI A OBRAZY Z DEJÍN NÁRODA

ČESKOSLOVENSKEHO

PRE PRVÚ TRIEDU STREDNÝCH ŠKÔL.

NAPÍŠAL

Dr. JOZEF PEŠEK,

PROFESOR AKADEMICKÉHO GYMNÁZIA V PRAHE.

PRE SLOVENSKE ŠKOLY UPRAVIL

Dr. JÁN ŠIKURA,

PROFESOR GYMNÁZIA.

CENA VIAZ. Kč 14.—.

V PRAHE 1932.

NÁKLADOM „PROFESORSKÉHO NAKLADATEL'STVA A KNÍHKUPECTVA V PRAHE
SPOLOČNOSTI S R. O.“

T. O. br.

~~Edilka~~

~~Limorogi.~~

~~IB.~~

~~B. Bystica.~~

morra

Augustinova

Ta.

Maria
Augustinova

UČEBNICA DEJEPISU

PRE NIŽŠIE TRIEDY STREDNÝCH ŠKÔL.

I.

POVESTI A OBRAZY Z DEJÍN NÁRODA
ČESKOSLOVENSKÉHO
PRE PRVÚ TRIEDU STREDNÝCH ŠKÔL.

NAPÍŠAL

Dr. JOZEF PEŠEK,

PROFESOR AKADEMICKÉHO GYMNÁZIA V PRAHE.

PRE SLOVENSKÉ ŠKOLY UPRAVIL

Dr. JÁN ŠIKURA,

PROFESOR GYMNÁZIA.

S 53 OBRÁZKAMI.

SCHVÁLENÉ VÝNOSOM MINISTERSTVA ŠKOLSTVA A NÁRODNEJ OSVETY
ZO DŇA 10. NOVEMBRA 1932. č. 139.994/32-II/1.

CENA VIAZ. Kč 14.—.

V PRAHE 1932.

NÁKLADOM „PROFESORSKÉHO NAKLADATEĽSTVA A KNÍHKUPECTVA V PRAHE,
SPOLOČNOSTI S R. O.“

Všetky práva vyhradené.

TLAČOU „POLITIKY“ V PRAHE.

Obsah.

	Strana
Úvod	5
A.	
Z pohanského dávnoveku.	
① Praotec Čech	7
② Krok a jeho dcéry	8
③ Libušin soud	10
④ Libušina voľba	10
⑤ Přemysl Oráč	10
⑥ Založení Prahy	11
⑦ Dievčenská vojna	12
⑧ Ctirád a Šárka	12
⑨ Povest' o Horymírovi	14
B.	
Obrazy z dejín československých.	
I.	
<i>Z dob ranného kresťanstva u nás.</i>	
① Svätopluk a jeho synovia	17
② Prvı kresťanskı panovníci v Čechách	20
③ Oldřich a Božena	24
④ Břetislav I.	25
⑤ Božetech	27
⑥ Rodinná nesvornosť nešťastím národa	28
⑦ Starý kronikár český	29
⑧ Česi pred Milánom	30
⑨ Dcéry kráľovské	31
II.	
<i>Doba kráľovská. Z časov rytierstva.</i>	
⑩ Panovník a poddanı	33
⑪ Kráľ železný a zlatý	35
⑫ Poslední Přemyslovci	37
⑬ Kráľ rytier	39
⑭ Otec vlasti	43
III.	
<i>V znamení kalicha.</i>	
⑮ Doba Husova	47
⑯ Ján Žižka a Prokop Holý	50
⑰ Bitka pri Lučenci	56

	Strana
18. Král Matej	58
19. Husitský král	60
20. Jagellovci v Čechách a v Uhrách	63

IV.

Vlast' naša pod panstvom habsburským.

21. Habsburgovia	64
22. Následky porážky belohorskej	67
23. Českí bratia a Ján Amos Komenský	69
24. Panské kaštiele. — Sedliaci za poddanstva	70

V.

Z poníženia k slobode.

25. Poníženie národa a jazyka	73
26. Prebudenie národa	74
27. Bojom k víťazstvu a slobode	76

C.

Čítanka dejepisná.

Z prvých dôb kresťanských.

1. Svätopluk, kráľ ríše veľkomoravskej, v povesti	83
2. Kráľ Jačmienok	83
3. Svätý Prokop	85
4. Poveš' o Mníškinej veži	86
5. Materinská láska požehnaním vlasti	86

Z časov rytierskych.

6. Tatári na Morave a na Slovensku	87
7. Blanickí rytieri	88
8. Kúzelník Žito	90

V znamení kalicha.

9. Voľba Jura z Poděbrad	90
10. Z Čiech až na koniec sveta	93

Vlast' naša pod panstvom habsburským.

11. Sedliacki hrdinovia	93
12. Jánošík	98
13. Pán Lysej hory	100
14. Zo starých žiackych časov modranských	105

Z poníženia k slobode.

15. V samostatnom štáte	107
Přehľad dôležitých udalostí	109
Soznam vyobrazení	111

Edisa Limonyjová
I. B.
Úvod.

Vlast' naša, zem Česká, Moravskosliezská, Slovenská a Podkarpatoruská, je ovenčená hradbou mohutných horstiev, pokrytých hlbokými lesmi a obrubená tokmi bystrých riek. Len škoda, že nie je tak ohraničená dookola, lebo tým by bola lepšie chránená pred útokmi nepriateľov. Preto ako v minulosti, tak i v prítomnosti musí sa vlast' naša spoliehať na zdatnosť, silu, vytrvalosť, statočnosť a lásku svojich synov, ktorí by v čase potreby boli odhodlaní hájiť ju proti nepriateľom krvou i životom.

Naša vlast' bola obývaná už pred niekoľko tisícimi rokmi. Jej obyvateľmi boli neznámi ľudia. Bývali tu kedysi Bojovia, príbuzní dnešných Francúzov; podľa nich dostala zem česká meno Bojohemum, **Bohemia**. Tiež príbuzní Nemcov bývali na pôde našej republiky. Konečne tu založili svoje sídla i naši predkovia **Slovania**. Pamiatky a pozostatky po drevných obyvateľoch našej vlasti nachodia sa v zemi zasypané, zahrané. Keď ich niekde objavia, vykopú ich a uložia do múzeí.

Slovania v Čechách a na Morave dostali meno **Česi**, na Slovensku **Slováci**. Oba, Čech i Slovák sú rodní bratia. Mnoho vytrpeli, kým si založili spoločnú vlast', československý štát. Musia žiť v bratskej láske, verní v utrpení i v radosti. Môžu spoliehať sa hlavne na seba, na svoju vlastnú silu a prácu.

Slovania verili, že ich ochraňujú mŕtvi predkovia, dedovia. Ich podoby stavali tam, kde sa celá rodina shromažďovala pri krbe. Svojim dedom vzdávali zvláštnu úctu. Keď sa s'ahovali, brali si ich sošky so sebou. Ani my nemáme zabúdať na svojich predkov! Učme sa o nich a v dobrom a ušlachtilom ich nasledujme!

Každý národ vypravuje si o svojej minulosti nielen skutočné udalosti, ale i povesti. V povestiach sa všeličo vykladá inak, ako sa skutočne stalo, vymýšľajú sa osoby, ktoré často ani nežily. Tiež i príbehy, ktoré vypravujú, sa zveličujú. Keď niekto povesti vypravuje, obyčajne k nim niečo pridá a tak sa povesti šíria a zväčšujú.

Bolí ste už niekde v muzeu? Čo ste tam videli zo starých čias? — Videli ste už starý hrob? Čo ste v hrobe videli? — Nemáte doma nejakú pamiatku zo starých čias (zbraň, náčinie, nádoby)? — Aká povest sa vypravuje o vašom rodisku? — Znáte na blízku nejakú pamiatku, na pr. starý strom alebo studničku?

K srdciam mládeže najkrajšie hovorí Alojz Jirásek v „Starých pověstech českých“. — Mnoho zaujímavého sossbieral August Sedláček v knižke „Sbírka historických pověstí lidu českého v Čechách, na Moravě a ve Slezsku“. Niektoré povesti napísal Václav Beneš Třebízský v knižkách „Z rodné chaloupky“ a „Národní pohádky a pověsti“. „Pohádky a pověsti národa moravského“ sossbieral Beneš Method Kulda. „Prostonárodní slovenské povesti“ sossbierali Pavel Dobšínský a A. H. Škultéty. Wenig vypravuje dávne skazky z Čiech, Moravy, Sliezska a Slovenska. Ivo Gajdoš napísal „Rozprávky devínskeho havrana“, Vladimír Plicka „Slovenské hrady“, Stanislav Klíma, „Povesti zo Slovenska“.

A.

Z pohanského dávnoveku.

1. Praotec Čech.

Pravlast' Slovanov. Česi a Slováci, Lužičania, Poliaci, Rusi, Slovinci, Srbi a Chorváti, Bulhari sú Slovania. Mali spoločnú vlasť asi v dnešnom Poľsku za Karpatmi, medzi riekou Vislou a Dneprom. V ich žilách koluje bratská krv.

Slovania v Čechách. Prvých Slovanov k nám priviedol Čech. Bol z nich najstarší, bol im praotcom. Praotec Čech prišiel so svojím ľudom do našej vlasti cez tri rieky.

Vtedy bola česká zem pokrytá hustými, neobývanými lesmi, ktoré boly oživené spevom vtáctva a hlasom inej zveri. V zdravých riekach bolo mnoho rýb.

Praotec Čech cestou po tejto zemi zastavil sa na úpäť hory Řípu, a aby mal lepší rozhľad, vystúpil na jej vrchol so svojimi najbližšími. Užasli krásou zeme, ktorú videli okolo seba. Cez ňu vinul sa strieborný pás rieky Laba. Bol to zemský raj na pohľad. Praotec Čech sa hneď rozhodol, že sa v tom kraji usadí so svojím ľudom. A „dedovia“, ktorých so sebou vzali, mali priniesť ich novému sídlu šťastie a požehnanie.

Keď Čech sostúpil s Řípu, vyzval svoj ľud, aby svoju novú vlasť pomenoval. Vtedy všetci jedným hlasom zvolali: „Aké lepšie a príhodnejšie meno by sme našli pre novú vlasť? Pretože ty, otče, sluješ Čech, nech sa táto zem volá Čechy!“ Praotec Čech v pohnutí a v radosti pobožkal zem, potom povstal, vztiahol ruky k nebu a zvolal: „Vítaj, nám súdená zem! Zachovaj nás zdravých a bez úrazu a rozmnožuj potomstvo naše s pokolenia na pokolenie až na veky!“

Praotec Čech založil pod Řípom osadu Ctiněves, kde žil ešte 30 rokov a bol svojím ľuďom vrele milovaný a ctený. Keď umrel, Česi ho srdečne oplakávali a na dôkaz úcty nasypali nad popolnicou s jeho popolom vysokú mohylu z hlíny a kamenia.



Obr. 1. Mikuláš Aleš, Praotec Čech na Řípe.

Videli ste už niekde mohylu? — Čo je popolnica? — Je každá stará nádobka popolnicou?

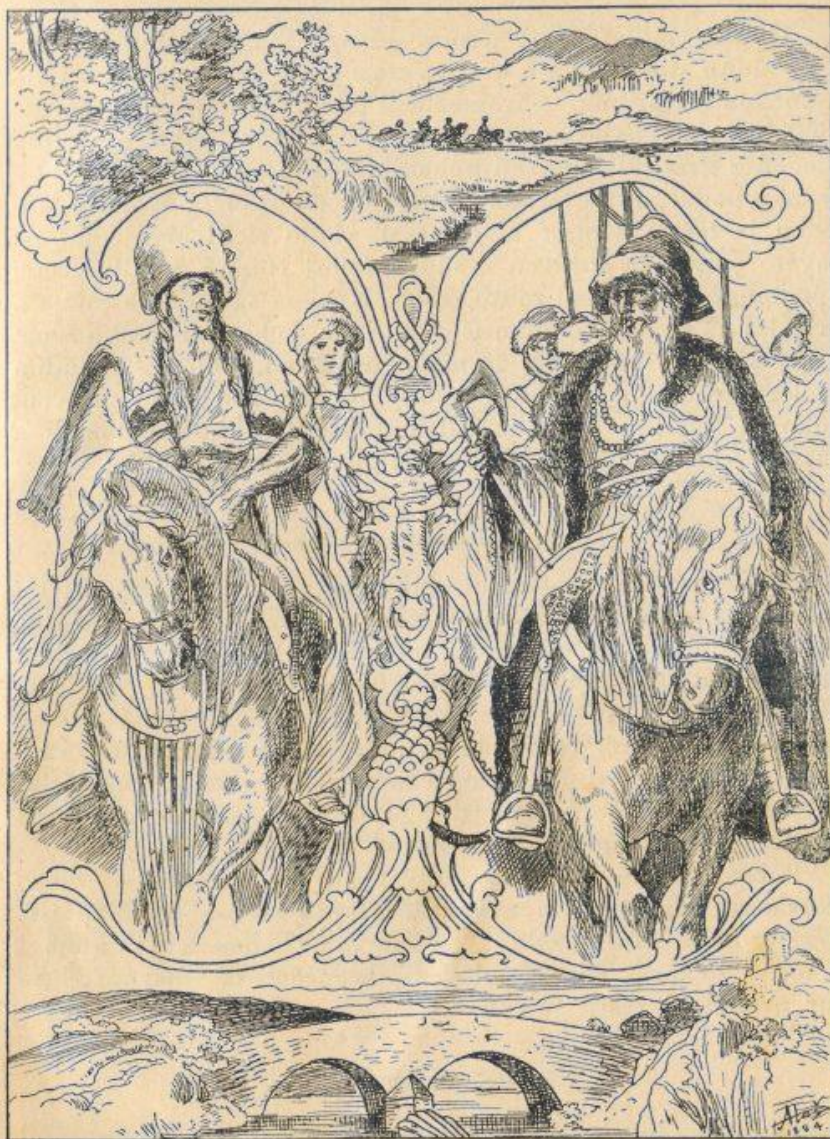
2. Krok a jeho dcéry.

Po smrti praotca Čecha zvolili si Česi za kniežaťa múdreho Kroka, ktorý si skoro vprostred zeme vystavil pevný hrad na pravom, skalnatom brehu Vltavy. Pretože sa vysoko vypínal nad riekou, volali ho Vyšehrad.*)

Múdry Krok zanechal po sebe tri dcéry: Kazi, Tetu a Libušu. Každá z nich vynikala v nejakom umení. Kazi znala liečivú silu bylín, Teta sa vyznala v obradoch náboženských a najmladšia Libuša, ktorá bola z nich najkrajšia, mala dar veštéckeho ducha. Pretože sa vyznala i v právacích a súdnych zvykoch, zvolil si ju ľud po Krokovej smrti za kňažnu.

Kto z vás videl už nejaký hrad? — Čo vás tam zaujímalo? — Ktoré hrady poznáte v našom kraji?

*) Julius Zeyer, Vyšehrad.



Obr. 2. Mikuláš Aleš, Cestou pred Libušin súd.

3. Libušin súd.

Libuša vládla múdre a spravdlive. Raz dostavili sa pred jej súdnu stolicu dvaja bratia, ktorí sa sváрили o medze v poli. Kňazna ich prijala v shromaždení predných mužov. Vypočula žalobu a vyniesla rozsudok. Ale s výrokom nebol spokojný jeden z bratov a kňaznu pohanil. Rozhnevaný potriasol hlavou a podľa zvyku tri razy udrél palicou o zem a zvolal: „Mužom je lepšie zomreť ako znášať vládu žien! My jediní na svete máme za správcu a sudcu ženu! Hanba nám!“ Všetci prítomní strnuli nad touto rečou. Kňazna sa bôľne usmiala a riekla: „Tak je, ako hovoríš! Som žena a chovám sa ako žena. Len preto sa vám zdá, že málo rozumiem, lebo vás nesúdim železnou metlou. Vidím, že potrebujete prísnejšieho správcu, ako je žena!“ Potom povedala mužom: „Choďte domov a zajtra vám oznámim, koho si pojmem za manžela!”

4. Libušina voľba.

Na druhý deň shromaždila Libuša predných mužov, aby im oznámila svoju vôľu. Privítala prítomných, vstala, a ukazujúc k horám na polnočnej strane, hovorila: „Hľa, za tými horami tečie rieka Bílina. Pri nej leží dedina, kde žije rod Stadicov. Blízko tej dediny je pole, na ktorom ore istý muž dvoma strakatými volmi. Tomu mužovi odovzdajte pozdrav môj i celého národa a privedte ho sebe za kniežata a mne za manžela! Ten muž sa volá Přemysl (t. j. premýšľajúci). Jeho pokolenie bude u nás vládnuť po stáletia i ďalej.”

Potom ustanovila poslov, aby Přemyslovi predniesli vzkaz kňaznin. Ale poslovia nevedeli, ktorou cestou by mali ísť. Vtedy im Libuša kázala: „Vezmite si so sebou môjho koňa a choďte za ním! Ten vás dovedie bezpečne ta i nazpät', lebo už prešiel tú cestu so mnou.”

5. Přemysl Oráč.

Poslovia Libušini sa hneď vydali na cestu, ktorou ich viedol kňaznin kôň. Brali sa cez vody, polia i lesy, až došli k dedine, pri ktorej akýsi muž oral dvoma strakatými volmi. Tam sa

zastavil Libušin kôň. Podľa toho vedeli poslovia, že došli k cieľu svojej cesty. Išli k nemu a povedali mu, čo mu odkázala ich kňazna.

Přemysl zastavil voly a lieskový styk, ktorým zem s rádlá soškrabával, zabodol do zeme. Potom vypriahol a hovoril volom: „Choďte, odkiaľ ste vyšly.“ Stalo sa tak. Voly zmizly v skale a už ich viac nikto nevidel.

Medzitým z lieskového styku vyrástly tri haluzi s listím a orieškami. Poslovia sa tomu veľmi divili. Přemysl pozval ich, aby si s ním zajedli, vyňal z lykovej kapsy chlieb a syr a položil na trávu ako na stôl.

Poslovia sa nedali ponúkať, a pokým jedli, dva výhonky liesky zvädly, uschly a opadaly, ale tretí výhonok rástol do vysoka. Hostia sa tomu ešte viac divili, ale hostiteľ im to vysvetlil: „Vedzte, že rod môj a Libušin sa tiež tak rozvetví, bude mať mnoho členov a na koniec zostane jediná vetev. Keby sa vaša pani tak nenáhlila, ale trpezlivo očakávala osud, bol by som pole dooral a vždy by bolo u nás dost' chleba. Pretože ste ma v práci prerušili, bude u nás niekedy i hlad.”

Potom obliekli poslovia oráča do kniežacieho rúcha a obuvi, ktoré mu poslala Libuša. Přemysl pamätoval na svoj pôvod a vzal so sebou lykové črievice i mošnu, v ktorej si nosieval chlieb. Vyskočil na bujného koňa, poobzeral sa po rodnom kraji a vydal sa na cestu do nového domova. Cestou poslovia vyzvedali od neho, prečo vzal sebou tie črievice a mošnu. Přemysl im to vysvetlil: „Dám ich uložiť na veky, aby naši potomci vedeli, odkiaľ pochádzajú, a aby žili v bázni a skromnosti, aby ľud od bohov sebe sverený neutískali z hrdosti, pretože sme rovní od prirodzenosti.”

Keď Přemysl došiel na Vyšehrad, tam ho slávnostne a radostne uvítali. Slávila sa veselá svadba a radovánky potrvaly až do bieleho dňa.

6. Založenie Prahy.

Po svadbe kázala Libuša postaviť nový hrad na skale, ktorú so strany severnej ohradzuje hlboké koryto potoka Brusnice, ktorý tečie do Vltavy. Tam nejaký človek robil prah. Preto

pomenovala nový hrad Prahou. *) V nadšení predpovedala jej veľkú budúcnosť takto: „Mesto vidím veľké, ktoré slávou svojou hviezd sa bude dotýkať... A vziđu z neho dve olivy; z nich jedna sa bude volať Väčšia sláva a druhá Voja útecha...”

Väčšou slávou ohlasovala Svätého Václava, Voja útechou Vojtecha.

7. Dievčenská vojna.

Vlasta. Keď Libuša zomrela, pozorovali ženy z jej družiny, že sú už nie v takej vážnosti u mužov, ako boly za života svojej panej, a že sú ponížované.

Najprednejšia z Libušinej družiny bola **Vlasta**; jej sa najviac dotýkalo chovanie mužov. Preto svolala družky a vyzvala ich k sebaobrane. Nahovorila ich, aby si pre seba vystavily útočisko. Netrvalo dlho a proti Vyšehradu sa vypínal pevný hrad, ktorému pobúrené ženy daly meno **Devín**. Počaly sa tam sťahovať všetky nespokojné ženy a dievky. Opúšťaly svojich mužov, otcov a bratov. Mužovia netušili, čo ich čaká, a pohrdlivo hľadeli na počínanie žien. Neverili, že by ženy vytrvaly v odpore proti mužom. Nazdávali sa, že sa ženy hneď rozpráchnu, keď uvidia mužov v zbroji. Preto tiahli na Devín proti ženám so smiechom. Ale vtedy vyrazila Vlasta so svojimi družkami z hradu a na koni s oštepom sa hnala proti mužom. Nastal krvavý zápas, v ktorom mužovia podľahli.

8. Ctirád a Šárka.

Medzi mužmi vynikal mladý, driečny vladyka **Ctirád**, ktorý bol Vlaste nebezpečným nepriateľom. Preto ho chcela urobiť neškodným. Keď zvedela, že pôjde na pražský hrad, nastavila mu osídla. Dala najkrajšiu devu menom **Šárku** pripútať k starému dubu blízko cesty, kade mal Ctirád ísť.

Za letného poludnia prechádzal tade Ctirád s ozbrojenou družinou. Zrazu zaslúchol žalostné volanie. Hneď sa pustil tým smerom, odkiaľ sa nárek ozýval. Smelo sa hnala k starému

*) Dnes sa tvrdí, že meno Praha bolo utvorené zo slovesa pražiť. To by znamenalo miesto vypražené, vypálené. Boly tam asi lesy, ktoré vypálili, aby tam mohli založiť hrad.



Obr. 3. Mikuláš Aleš, Libuša veští slávu Prahy.

dubu, kde bola priviazaná pekná dievka. Už bola celkom vysilená volaním, hlavu mala naklonenú, vlasy jej splývaly na pleciach, na ktorých visel lovecký roh. Ctirád okamžite skočil s koňa a preťal povraz, ktorým bola nešťastná priviazaná.

Šárka dobrorečila svojmu záchrancovi a rozprávala mu, že ju ženy z Devína v lese chytili a nútili, aby sa k nim pridala. Bránila sa im. Vtom bolo počuť dupot koní. Vtedy ju priviazali k dubu, aby sa nemohla pohnúť. Na posmech jej prevesily cez plecia roh, aby si ním zatrubila o pomoc. Stranou položili nádobu s medovinou, ale tak, aby sa z nej nemohla napíť.

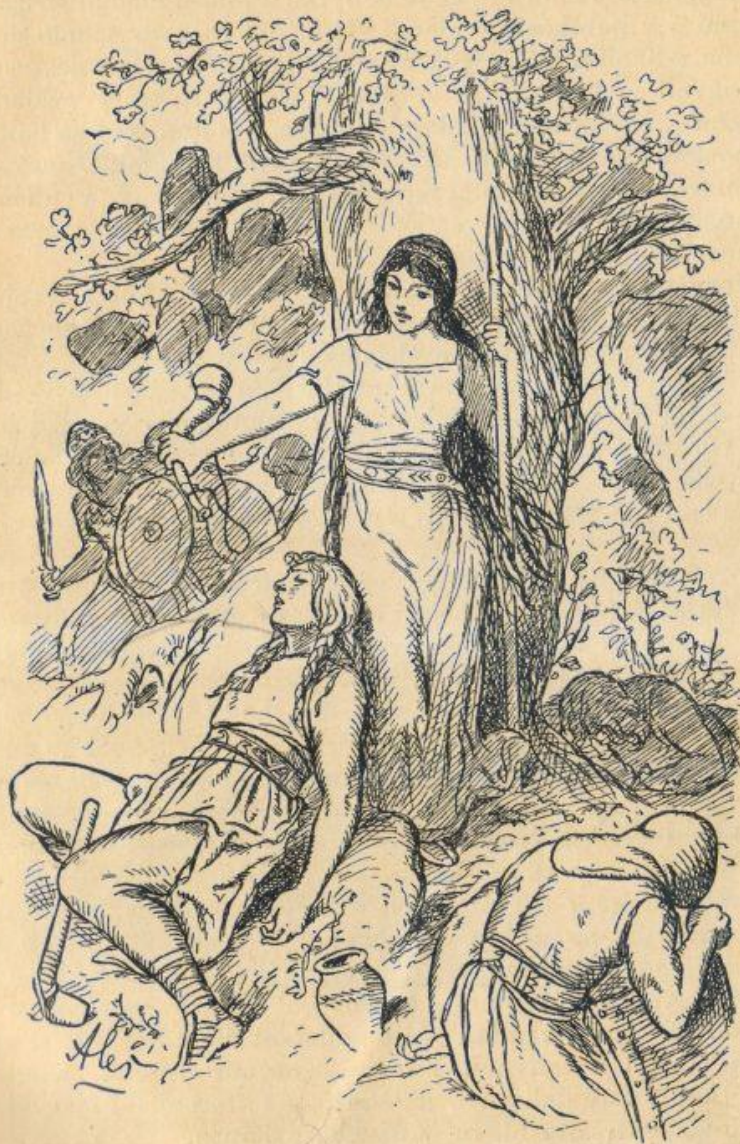
Keď Ctirád videl unavenú dievku, sadol si k nej a podal jej nádobu s medovinou. Šárka sa napila a ponúkala osvieženie aj Ctirádovi. Jeho druhovia tiež usadli na oddych. Ctirád, okúzlený neznámou devou, zabudol na všetko nebezpečie. Zvedave si obzeral jej roh a chcel vedieť, ako znie. Šárka mu kázala, aby si naň zatrubil. Ctirád zatrubil a jasný hlas šírila lesom, z ktorého sa ozývala ozvena. Vtom vyrazil divoký krik a tlupa ozbrojených žien hnala sa tam, odkiaľ znel hlas rohu. Kým sa Ctirádovi sprievodci spamätali, už tam boli bojovné ženy, bodaly a rúbaly ich. Ctirádova družina bola za krátko pobitá a jeho sviazali. Vtedy poznal, že ho Šárka obľúbila. Zajatého odvedli na hrad Devín a tam ho odsúdili na smrť. Neďaleko hradu ho v kolese lámaly a tak umučili.

Zpráva o hroznej smrti Ctirádovej otriasla mužmi. So všetkých strán sa ponáhľali na Vyšehrad, odkiaľ sa mstili ženám. Vlasta vyťahla proti nim, ale v krvavom boji ju zabili. Ostatné ženy daly sa na útek na Devín. Ale mužovia dobyli hradu, ženy bili a s vysokých valov ich shadzovali. Keď takto Devín vyprázdnil, zapálili ho a rozbúrili.

9. Povest o Horymírovi.

O Přemyslových nástupcoch nezostaly žiadne zprávy. Vieme len ich mená: **Nezamysl, Mnáta, Vojen, Unislav, Křesomysl, Neklan** a **Hostivít**. Z doby Křesomyslovej a Neklanovej zachovali sa nám len povesti.

Za kniežaťa Křesomysla (okolo r. 800) žil veľmož menom **Horymír**. Býval neďaleko príbramských hôr. Vtedy počali



Obr. 4. Mikuláš Aleš, Ctirád a Šárka.

ľudia zanedbávať orbu i chov dobytka a radšej hľadali striebro v zemi a v potokoch vypierali zlato. Ale čoskoro nebolo dost chleba v okolí baní. Rozvážni muži videli v tom nešťastie a obávali sa hladu. Tak smýšľal i Horymír, ktorý požiadal kniežaťa, aby primal baníkov vrátiť sa k pluhu. Keď sa baníci dozvedeli, že Horymír na nich žaloval, vzplanuli hnevom a pomstou proti nemu. Prepadli dvor Horymírov, vyplienili a zapálili ho, aby hladovel, keď sa hladu bál. Ale Horymíra sa nezemocnili. Ušiel zavčasu.

Horymír nenechal čin kovkopov bez odvety. V noci so svojou čeladou napadol ich chyže, pozapaloval ich a bane zarúcal. Baníci poznali páchatel'a a obžalovali ho u kniežaťa.

Křesomysl sa veľmi hneval na Horymíra a kázal ho vsadiť do žalára. Potom svolal sudcov na Vyšehrad, aby vyniesli súd nad Horymírom. Kovkopovia žiadali, aby ho odsúdili na smrť. Priatelia sa ho darom zastávali, Křesomysl bol neoblomný. Vynesený bol rozsudok, aby Horymír zahynul vlastným mečom.

Keď Horymír vyslúchol výrok sudcov, predstúpil pred kniežaťa a hovoril mu: „Popraj mi milosti, etný knieža, aby som si mohol pred smrťou ešte raz zajazdiť ná svojom koni!“ Knieža mu vyhovel, ale dal najprv pozatvárať všetky brány Vyšehradu. Keď Horymírovi priviedli jeho koňa Šemíka, obom zaiskrily oči. Horymír pohladil verné zviera a Šemík sa túlil k svojmu pánovi. Horymír sa premohol, rezko sa vyšvihol na koňa a zvolal: „Hoj, verný druhu môj, naposledy ma nes!“ A kôň ako keby bol rozumel svojmu pánovi. Pustil sa cvalom, trikrát obehol vyšehradské hradby, potom sa divoko zopál, jediným skokom ich preskočil a sletel po strmej skale do Vltavy. Kým sa na Vyšehrade z úžasu spamätali, bol už Šemík i s pánom na druhom brehu a uháňal s ním k Radotínu.

Křesomysl na prímluvu priateľov dal odvážlivému jazdcovi milosť. Ale Šemík zaplatil svoju oddanosť životom, lebo si pri skoku ublížil a zahynul. Vďačný Horymír Šemíka zakopal a na tom mieste dal postaviť kameň, na ktorom si ľudia dlho ukazovali vytesanú hlavu oddaného zvieraťa.

Čo znamená vypierať zlato? — Kto z vás už bol v bani? — Kto bol v Kremnici? — Aká je práca v bani?

B.

Obrazy z dejín československých.

I.

Z dôb ranného kresťanstva u nás.

1. Svätopluk a jeho synovia.

Prv ako Přemyslovci založili ríšu českú, podarilo sa Mojmircom priviesť k veľkej sláve ríšu moravskú.

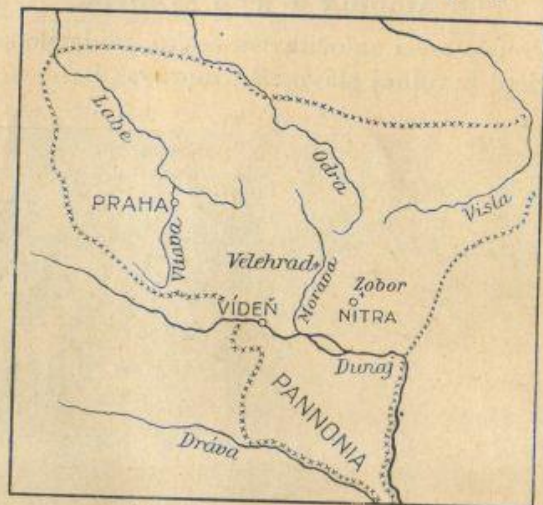


Obr. 5. Mikuláš Aleš, Cyril a Metod prichádzajú na Moravu.

Konstantín a Metod. Už viac ako pred tisíc rokmi bola ríša moravská získaná viere kresťanskej zásluhou bratov **Konstantína** (Cyrila) a **Metoda**. Pochádzali zo **Solúna** a boli rodom Gréci. Od Slovanov, ktorí žili v okolí ich rodiska, naučili sa

slovansky. Preto, keď boli vyslaní (r. 863) na žiadosť moravského kniežata **Rastislava** na Moravu, rozumeli im tam. A tak sa tam dočkali veľkých úspechov. Moravských Slovanov získali pre kresťanstvo hlavne tým, že kázali slovansky a slovansky slúžili aj omšu.*)

Ríša veľkomoravská. Najväčšej moci a slávy dosiahla ríša moravská za kniežata **Svätopluka**, ktorého pre jeho veľkú moc



Obr. 6. Ríša Svätoplukova.

nazývali kráľom. K ríši veľkomoravskej patrilo okrem Moravy a Slovenska Zadunajsko, západné Poľsko; tiež Čechy a zem lužická uznávaly nadvládu panovníkov veľkomoravských.**)

Otevské napomenutie. Svätopluk mal troch synov, ale pozoroval, že sú všetci vládyčtí. Panovník sa obával, že po jeho smrti budú zápasit' o kniežací stolec. Preto rozdelil svoju ríšu a každému dal jeden diel, ale najstarší mal vrchnú moc a druhí dvaja mu boli podriadení.

*) Ján Hollý, *Cyrilo-Metodiada*. — Eudovít Žello, *Rastislav*. — Hviezdoslav, *Rastislav*.

***) Joz. Mil. Hurban, *Svatba krále veľkomoravského, obrazy ze století devátého; Svätoplukovi aneb pád říše veľkomoravské*. — Ján Hollý, *Svätopluk*. — Jégé, *Svätopluk. Volné obrazy z jeho života*. — I. Stodola, *Král Svätopluk (divadelná hra)*.

Svätopluka premáhala staroba. Starostlivý otec chcel poúčiť synov, že svornosť znamená silu, a preto si ich povolal k smrteľnému lôžku. Keď synovia prišli, kázal si Svätopluk priniesť tri silné prúty. Keď sa tak stalo, sviazal ich a podal najstaršiemu, aby ich zlomil. Ale ten to nedokázal a nedokázal



Obr. 7. Mikuláš Aleš, *Smrť Svätopluka, kráľa veľkomoravského*.

to ani druhý, ani najmladší. Vrátili prúty otcovi. Vtedy Svätopluk rozviazal prúty a podal každému po prúte, aby ho zlomili. Každý to urobil ľahko. Vtedy otec vážne takto napomenul synov: „Milí synovia, hľadte, aby ste boli ako ten sväzok prútov! Ak zostanete pospolu v láske a svornosti, nepriatelia

vás nikdy nepremôžu! Máte ríšu na troje rozdelenú, jestli najstaršiemu odoprete poslušnosť a budete mu závidieť, skoro sa začnete sváriť a budete si sami navzájom najviac škodiť. Tým sa oslabíte a potom vás nepriatelia snadno premôžu a zmocnia sa vašeho panstva!“ Ale synovia chytré zabudli na slová umierajúceho otca, zabudli, že sú bratia, závideli si a pustili sa do boja. Tým sa zoslabili a ich panstva sa zmocnili nepriatelia. Ríši veľkomoravskej sami vykopali hrob. Vtedy, keď vnútorné rozbroje medzi synmi Svätoplukovými najviac oslabily ríšu veľkomoravskú, objavili sa v jej susedstve Maďari. Tí urobili koniec ríši veľkomoravskej roku 907.

Pražák, Čítanka pre II. triedu stredných škôl, čl. 11.

2. Prví kresťanskí panovníci v Čechách.

Borivoj a Ludmila. Kresťanstvo v Čechách sa počalo ujímať opravdu až za kniežata Borivoja, ktorý s manželkou **Ludmilou** sa dal pokrstiť Metodovi, keď navštívil Svätopluka na Morave. Borivoj a Ludmila založili prvý kresťanský kostol na **Levom Hradci** (severne od Prahy), kde kňazi odbavovali bohoslužbu jazykom slovanským.

Ludmila prežila svojho manžela, ba i dvoch synov **Spytiheva** a **Vratislava**, ktorí vládli po smrti otcovej na tróne. Vratislav mal za manželku **Drahomíru**. Ich dvaja synovia **Václav** a **Boleslav** sa preslávili.

Svätý Václav. Václava vychovávala stará matka Ludmila, ktorá sa pečlivo starala o jeho vzdelanie. Václav bol snaživý a už za mladí čítal latinsky a vraj i grécky. Od starej matky sa učil spravodlivosti a trpezlivosti. Bôľne sa ho dotklo, keď sa dozvedel o jej smrti. Jeho matka Drahomíra ju dala zavraždiť.

Keď nastúpil na kniežací stolec, predčil vzdelaním a ušľachtitou povahou svojich vrstovníkov. Ale Václav bol i hrdinský. Svoju hrdinkosť dokázal v súboji s kniežatom **Radslavom**, ktorý vládol nad **Zličanmi** (v okolí dnešného mesta Kouřim pri Českom Brode). Radslav v boji podľahol a poddal sa Václavovi. Václav ukázal i svoju rozvahu. Keď kráľ nemecký napadol Čechy, postavil sa mu Václav na odpor, ale vidiac sil-

ného nepriateľa, smieril sa s ním, aby zachránil Čechy od vojenskej skazy. Prislúbil kráľovi nemeckému, že mu bude platiť každoročne poplatok. Nedlho potom zahynul Václav vražednou



Obr. 8. M. Aleš, Kostol sv. Klimenta na Levom Hradci.

rukou. Jeho brat Boleslav chcel vládnuť miesto neho. Pozval si Václava na svoj hrad Boleslav (Stará Boleslav) a tam ho dal dňa 28. septembra r. 929 zavraždiť.

Lud vrúčne miloval Václava a ctil ho ako svätého. V ňom videl svojho ochrancu. V chvíľach nebezpečenstva vzýval sv.



Obr. 9. Mikuláš Aleš, Sv. Václav.

Václava o pomoc, v krásnej piesni ho prosil, aby nedal zahynúť svojmu národu.*)

Boleslav I. Nástupcom Václavovým sa stal jeho brat Boleslav I., ktorý preslávil a rozšíril českú ríšu. Jeho dcéra Dobrava sa vydala za poľského kniežaťa Mieška, vtedy ešte pohana.



Obr. 10. Mikuláš Aleš, Sv. Eudmila so sv. Václavom.

Dobrava obrátila Mieška na kresťanstvo. Ich syn Boleslav Chrabrý stal sa kráľom poľským.

Biskupstvo v Čechách. Za kniežaťa Boleslava II. bolo v Prahe založené biskupstvo. Druhým biskupom bol **Vojtech** z rodu Slavníkovcov, ktorí mali hrad Libicu nad riekou Cidlinou.

*) Stanislav Lom, Sv. Václav (divadelná hra; film).

Zomrel mučeníckou smrťou ako zvestovateľ kresťanstva pri Baltickom mori († 997). Boleslav Chrabrý ho dal pochovať v Hnezdne, kde zriadil arcibiskupstvo.

O Vojtechovi je zaznamenané, že ho pozval maďarský náčelník, aby pokrstil jeho syna Štefana, ktorý bol prvým kráľom uhorským.



Obr. 11. Ríša Boleslava I.

3. Oldřich a Božena.

Smutné časy. Doba prvých Přemyslovcov je presmutná. Vtedy ľudia žili v pýche, lakomstve a závidi. Proti tomu bojovalo učenie kresťanské. Mnohí utiekli za hranice; medzi nimi boli i členovia rodu Přemyslovho.

Boleslav III.-Ryšavý. Mnoho zla pripravil Čechám vnuk Boleslava I., tiež Boleslav. Pred jeho ukrutnosťou utiekol do Nemecka Jaromír a Oldřich.

Jaromír a Oldřich. R. 1004 ujal sa vlády v Čechách Jaromír. Ale jeho brat Oldřich zbavil brata kniežacieho stolca a dal ho oslepiť.

O Oldřichovi sa vypravuje, že bol na polovačke a prechádzal cez dedinu neďaleko Loun. Tam videl krásnu devu Boženu, ktorá sa mu zapáčila, a preto si ju pojal za manželku.

Oldřichovi narodil sa syn Břetislav.

Českí páni zazlievali Oldřichovi, že sa oženil so sedliackou dievkou. Přemyslovci sa totiž radi ženili s nemeckými princeznami. Oldřich sa oženil s Českou, lebo Inul k rodnému jazyku. Chcel, aby na kniežacom dvore znela česká reč. Obával sa, že by s nemeckou ženou prišli i nemeckí dvoranania a že by domáci jazyk bol zanedbávaný.*)

Slovensko. Slovenska zmocnil sa sv. Štefan trvale po roku 1025 a pripojil ho k Uhrám. Podľa niektorých správ bolo Slovensko za čas údelným kniežatstvom uhorským.

4. Břetislav I.

Břetislav a Jutka. Keď Břetislav vyrástol, oženil sa s nemeckou princeznou Jutkou. Rodičia dali Jutku na výchovu do kláštora. Keď sa Břetislav dozvedel o nej, že je krásna, rozhodol sa, že si ju vezme za manželku. Vypravil sa za ňou, ale, aby sa nemusel o ňu prosiť, chcel ju uniesť. Keď sa vracala večer z kostola, chytil ju Břetislav do náručia a utiekal s ňou. V kláštore sa strhol krik a vrátny reťazou zahatil cestu smelému jazdcovi. Knieža preťal reťaz mečom a šťastlivo utiekol i s Jutkou, ale jeho družina sa nezachránila a tam zahynula.

Nastúpenie Břetislavovo. Keď Oldřich zomrel, mal po ňom nastúpiť Jaromír ako najstarší Přemyslovec. Jaromír odpustil bratovi hrozný zločin, ktorý na ňom spáchal. Zriekol sa nástupníctva v prospech Břetislava, ktorého napomínal, ako sa má chovať ako knieža. Vystríhal ho najmä pred Vršovci.

Břetislavovo ťaženie do Poľska. Po smrti Boleslava Chrabrého vypukly v Poľsku nepokoje a spory o trón. Toho využil Břetislav k výprave do Poľska, odkiaľ priviezol veľkú válečnú korisť a tiež i ostatky sv. Vojtecha.

Břetislav v boji s nemeckým kráľom. Nemecký kráľ sa hneval na Břetislava pre jeho výpravu do Poľska. Vypravil sa (r. 1040) s vojskom proti nemu; najprv zvíťazil Břetislav, ale nasledujúceho roku utrpel porážku a musel prisľúbiť, že bude platiť ročný poplatok. Břetislav trpko znášal toto pokorenie, ale budúce pokolenia vypravovali si o ňom ako o panovníkovi hrdinskom a znamenitom († 1055).

*) Dalimilova kronika.

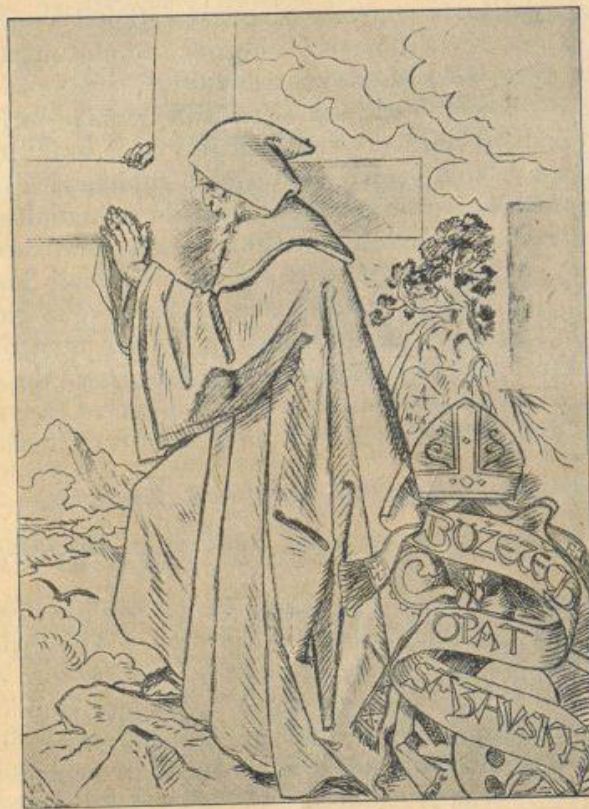


Obr. 12. Mikuláš Aleš, Břetislav a Jutka.

Synovia Břetislavovi. Zo synov Břetislavových vyznamenal sa Vratislav tým, že za pomoc, ktorú poskytol nemeckému kráľovi, získal si titul českého kráľa (r. 1085). Tak bol Vratislav prvým českým kráľom. Ale jeho nástupcovia boli zase len kniežatmi.

5. Božetech.

Vtedy, keď v Čechách vládol prvý kráľ, bol opäť kláštora sázavského Božetech, znamenitý umelec. Už v dávnych ča-



Obr. 13. Mikuláš Aleš, Opát Božetech.

soch našli sa v Čechách umelci, ale všetkých prevýšil sázavský opát. Bol známy ako dobrý maliar, sochár a rezbár. Kláštor-

ský kostol vyzdobil umelecky a zariadil ho skvostným nábytkom.

Kráľ Vratislav mal Božetecha rád. Stalo sa však (najskôr r. 1091), keď mali kráľa v chráme korunovať a biskup pražský, ktorý to mal vykonať, nebol tam prítomný, že ponúkol sa na to Božetech. Preto sa biskup rozhneval, lebo videl v tom naštrbenie svojho práva. Chcel Božetecha sosadiť s opátstva, ale keď kráľ sa ho ujal, biskup ustúpil od svojho úmyslu, a inak potrestal Božetecha. Rozkázal mu, aby z tvrdého dreva vyrezal Ukrižovaného v životnej veľkosti a sám ho zanesol do Ríma. Kým Božetech bol preč, mnoho sa pozmenilo v Čechách tým, že zomrel Vratislav.

Keď sa Božetech vrátil, staral sa ďalej o sázavský kláštor a na jeho ozdobu obracal všetky príjmy kláštora. Preto sám žil skromne a k tomu nútil i ostatných mníchov. Tým sa to pravda nepáčilo a reptali proti opátovi. Ba odhodlali sa na to, že pred kniežatom žalovali na neho. Knieža zprvu nedbal ich pomlúv, ale pozdejšie rozmrzený stálymi žalobami dopustil sa nepravosti. Bez súdu vyhnal z kláštora sázavského nielen Božetecha, ale i tých, čo naňho žalovali. Na ich miesto dosadil mníchov, ktorí latinsky odbavovali bohoslužby. Čo sa stalo s Božetechom a jeho druhmi, nevedno. Bolo počuť, že sa vrátili, ale iba na žiaľ, lebo videli, ako noví mníši zničili slovanské knihy.

6. Rodinná nesvornosť nešťastím národa.

Spory o kniežací stolec. Priebehom času sa rod přemyslovský rozmnožil, ale tým iba pribudlo rozbrojov o kniežací stolec. Každý z nápadníkov si našiel stúpencov, ktorí potom urputne bojovali proti sebe. Přemyslovci sa navzájom hubili. Štvrt' stoletia trvaly spory o to, kto má byť kniežat'om. V nenávisti sa obracali o pomoc k uhorským, poľským a nemeckým panovníkom. Svojim pomocníkom sľubovali veľké peniaze, ktoré nemilosrdne vydierali od obyvateľstva.

Záhuba Vršovcov. Za tých smutných časov boli vyvraždení skoro všetci Vršovci, a to na rozkaz kniežata. Len niekoľkým sa podarilo zachrániť si život útekem do Poľska a Uhorska.

Soběslav. Po smrti Vladislavovej vstúpil na kniežací stolec jeho brat Soběslav. Jeho vláda v krátkom čase vrátila Čechám mier. Soběslav bol statočný, prísny, ale spravodlivý a striedmy. Spokojnosť a hojnosť všetkého bolo vidieť všade.

7. Starý kronikár český.

Cudzí kronikári. O najstarších osudoch našej vlasti napísali zprávy cudzí spisovatelia. Ale ich záznamy sú kusé. Najviac zaznamenali kláštorní letopisci nemeckí, ktorí zapisovali do letopisov stručne a do kroník*) podrobne dôležité udalosti.

Najstaršie strediska vzdelanosti v Čechách. Keď sa u nás rozšírilo kresťanstvo, rástol i záujem o vzdelanie. Najstarší učitelia našich predkov boli cudzinci. Nižšie školy u nás boli zriaďované pri kostoloch alebo pri kláštoroch.

Za učením v cudzine. Za vyšším vzdelaním muselo sa vtedy chodiť do cudziny až do Paríža, do Itálie alebo Anglicka. Tam boli univerzity, na ktorých sa učili za lekárov, učiteľov, právnikov a kňazov.

V 11. a 12. stoloťí boli u nás už vzdelaní mužovia, ktorí bývali predstavení kláštorov, biskupi alebo inakší hodnostári. Vedľa nich českí kniežatá prijímali do svojich služieb i Nemečov, čo ovšem nebolo po vôli domácim ľuďom. Veď vyrovnali sa im v učenosti, mnohí hovorili i niekoľko rečí. Veľkým vzdelaním vynikal i prvý náš kronikár Kosmas.

Kosmas. Kosmas pochádzal zo šľachtickej rodiny. Prvého vzdelania sa mu dostalo v škole pri chráme sv. Víta v Prahe. Potom bol na učení až v Belgii. Keď sa vrátil domov, povýšili ho za cirkevného hodnostára.

Kosmas bol muž učený a načítaný. Tiež mnoho cestoval, mnoho videl, poznal i Slovensko. Pražskí biskupi radi ho brávali so sebou na cesty. Bol už starý, keď začal písať latinsky svoju „Kroniku zeme Českej“, v ktorej líčil dávnu minulosť českého národa. Zomrel r. 1125, vtedy, keď radostne uvítal kniežata Soběslava na kniežacom tróne.

Kosmas písal svoju kroniku pútave. Javí sa nám ako bystrý pozorovateľ s hlbokým citom pre opustených. K jeho výrokom patrí: „Statočný muž nestráca slobodu.“ Bol vždy verným synom svojej vlasti. Radoval sa z jej rozkvetu a kormútil sa z jej nezdaru a úpadku. Proti vnikaniu cudzích, najmä nemeckých mravov prejavoval veľký odpor.

*) Z gréckeho slova *chronos* = čas.

8. Česi pred Milánom.

Česi pomocníkmi nemeckých kráľov. Česi mali dobrú povest ako statoční a nebojazliví bojovníci. Preto susedia hľadali ich priateľstva. Pomáhali nemeckému kráľovi Fridrichovi, ktorého pre červenú bradu nazývali Rudobradým. Vtedy vládol v Čechách Vladislav II. (1140—1173) a jeho pomoci potreboval nemecký kráľ proti neposlušnému mestu Milánu v severnej Itálii. Za pomoc sľuboval Vladislavovi titul kráľovský. Sľub svoj aj splnil r. 1158.

Za to musel Vladislav tiahnuť s ním do Itálie. Do vojska Vladislavovho sa hlásili mladí ľudia. Tí túžili po cti a sláve a po dobrodružstvách. Všade sa hovorilo o veľkej výprave a zbroj pripravovali po panských i sedliackych dvoroch. Výprava sa mala pohnúť z Prahy a tam sa teda schádzali. Tam prišli i tí, ktorí sa chceli lúčiť so svojimi. Zamávali prápormi, bubny zahŕňali a celá výprava sa dala na cestu; bolo ich vraj na 10.000 mužov.

Daleko v Itálii zastavili sa nad riekou Addou. To bola dravá, prudká rieka, jej tok strhal všetky mosty. Zastali bezradní. Nevedeli, či majú čakať, pokým voda opadne. Kráľ Vladislav sa chystal k obeđu a vojsko sa tiež rozložilo táborm. Tak si počínalo i nemecké vojsko. Vtedy traja českí bojovníci obchádzali po brehu rieky, či by sa niekde nenašiel prechod. Bol to **Odolen Strízovic**, **Bernard Soběslavic** a tretieho meno nie je známe. Zrazu Odolen posmelil koňa a vrhol sa do rieky a za ním jeho druhovia. Dravá rieka unášala jazdcov, že niekedy ani nebolo rozoznať, kto je na vrchu, či jazdec a či kone. Odolen a Bernard s napätím posledných síl dostali sa na druhý breh. Tretí bol buďto slabého srdca, alebo mal nevládneho koňa a skoro vrátil sa do tábora.

Keď kráľ zvedel o odvážlivom čine svojich hrdinov, dal hneď znamenie k odchodu. Sám sa postavil v čelo svojho vojska a vyzval ho, aby nasledovali príkladu tých dvoch víťazov. A skutočne im smelosť pomohla a šťastlivo sa dostali na druhý breh, okrem niekoľkých, ktorí zahynuli v rozpútanej vode.

Na druhom brehu sa srazili v pevný šík a prekvapili milánske vojsko. To sa divilo, ako sa Česi dostali cez vodu. Potom

i Nemci prešli cez riekou a začali obliehať Miláno. Milánske vojsko bálo sa vraj Čechov, lebo sa nazdávalo, že tí ľudia jedia, keď ich videli piecť na ražni cesto, ktorému dávali podobu detí. A keď sa po rebríkoch dostali na hradby, navliekli si masky a Taliani si mysleli, že sú to čerti.

Nevďačnosť. Česi pomohli Nemcom pokoriť Miláno. Vtedy si nepomysleli, že v cudzej službe pomáhajú zotročovať iný národ.

Počiatkom roku 1158 cisár Fridrich korunoval Vladislava kráľovskou korunou.

Ale Fridrich pozabúdala na to, čo mu Vladislav dobrého urobil, a po jeho smrti oslaboval Čechy, ako mohol. Českým panovníkom odňal titul kráľovský a Moravu oddelil od Čiech. Skoro 25 rokov trval zápas o český trón, až zase s bratskou shodou prišlo požehnanie.

Nový život nastal v Čechách za **Přemysla I.** (1197—1230), ktorý využil krvavých sporov o trón v ríši nemeckej a získal znovu (r. 1212) **titul kráľovský.**

9. Dcéry kráľovské.

V starých časoch, keď sa princezny české nevydaly, vstupovali do kláštorov a staly sa predstavenými ženských kláštorov. Taká bola **Mlada**, dcéra Boleslava I., ktorá vraj prvá putovala z Čiech do Ríma. Tiež dcéra Vladislava I. **Anežka** sa stala predstavenou kláštora svätého Jura na hrade pražskom. Bola vraj zasnúbená nemeckému princovi a mala dostať vena 30.000 hrivien striebra. Ale ženicha zlákala anglická princezna. Lež sňatok s ňou sa neuskutočnil. Vtedy by bol rád získal Anežku znovu, ale tá radšej vstúpila do kláštora.

Niektoré české princezny sa vydaly za hranice. Tak sa vydala do Poľska za kniežaťa **Mieška Dobrava**, dcéra Boleslava I. Ona ho primala k tomu, aby prijal vieru kresťanskú. **Markéta**, dcéra Přemysla I., vydala sa do Dánska za kráľa **Valdemara**. Tam ju volali **Dagmarou*** (denná pani). Bola známa dobrotou svojho srdca a mnohými ctnosťami.

Kto z vás už bol v kláštore?

*) *Třebízský, Královna Dagmar. — Svatopluk Čech, Dagmar. —*

Záhadným zjavom bola **Vilemína**,*) tiež Přemyslova dcéra. Pohrdla leskom kráľovského dvora a odišla do cudziny a tam konala dobro a uľevovala ľudskú biedu. Usadila sa v Miláne v Itálii. Keď zomrela, uctievali ju ako sväticu. Ale v Čechách sa už nikto nepamätal na ňu.

II.

Doba kráľovská. Z časov rytierstva.

10. Panovník a poddaní.*)

Panovník. Pánom všetkého obyvateľstva na pôde našej vlasti bol najsamprv knieža alebo kráľ. Obyvatelia boli jeho **poddaní**. Moc panovníkova bola neobmedzená a jeho vôľa bola zákonom. Panovník bol v mieri sudcom a vo vojne najvyšším veliteľom. Panovníci sídlili na hradoch. Mali rozsiahle majetky lesnej pôdy i ornej zeme. Ťažko prechodné hory na pohraničí boli štátu na ochranu.

Velmoži, šľachtici. Panovníci nemohli vykonať všetko sami. Mnohé veci sverili váženým mužom, ktorí sa stávali kráľovskými úradníkmi. Včas potreby svolával ich kráľ na porady. Také porady sa volaly **snemy**. Za verné služby ich panovník obdarúval, a to najčastejšie pôdou. Tak sa z nich stali ľudia zámožní čiže **velmoži**, ľudia **urození** čiže **šľachtici**. Z nich niektorí boli sudcami, iní spravovali pokladnicu čiže komoru; to boli komorníci atď.

Šľachtici bohatli, ale nie jednako a preto sa začali rozlišovať podľa bohatstva na **šľachtu vyššiu** čiže **pánov** a na **šľachtu nižšiu** čiže **zemanov**.

Šľachtici sídlili na hradoch, ktoré bývaly vždy opevnené. Hrady boli obohnané priekopou, naplnenou vodou. Ponad priekopu spúšťali padací most, ktorý v čase nebezpečenstva zdvíhali. Do hradov sa vchádzalo bránou, tú zavierali železnými mrežami. Okolie hradu pozoroval hlásnik s veže.**)

*) Prokop Chocholoušek, *Dcera kráľovská*. — Třebízský, Ondřej Saramita.

*) Článok určený k rozprave vo škole.

***) Vladimír Plicka: *Slovenské hrady*.

Zemania mávali len menšie opevnenia, tak zvané **tvrdze**.

Za priaznivého počasia vychádzali páni z hradov na lovy, sprevádzali ich sokolníci (so sokolmi). Niekedy sa na hradoch konaly hry, ktoré sa nazývaly **turnaje**.

Turnaj bol zápas, na ktorom šľachtie, odený do brnenia od hlavy až do päty, vychádzal na koni proti svojmu sokovi. Tiež i tvár mal zakrytú a tak sa zápasníci rozoznávali podľa **znakov** čiže **erbov**. Tie znaky mali na štíte, ktorý nosili na lavej ruke a chránili sa ním pred útokom.

Inokedy sa zase bavievali spevom potulných pevcov, tancom alebo podivnými kúskami šudierov.

Rytieri. Kto sa zo šľachticov za kráľa Václava I. vyznamenal v boji udatnosťou a slynul ako ochranca vdov a sirôt, povýšený bol od panovníka na **rytieria**. Od siedmeho roku učil sa šľachtický syn ako páža rytierskym spôsobom, dvornosti, poklonám, službe paniam a podobne. Pozdejšie ako panoš cvičil sa zachádzať so zbraňou (s mečom, kopijou a lukom), jazdiť na koni a zápasiť v turnajoch. Pána, u ktorého sa zaučoval, vyprevádzal na love, na turnaji i do boja. Keď sa panoš vyznamenal a dosiahol určitého veku, bol za zvláštnej a okázalej slávnosti povýšený na rytiera od pána alebo od panovníka slovy: „Menom sv. Michala a sv. Jura pasujem ťa na rytiera.“ Rytier vedel narábať kopijou, mečom a lukom, ale perom nie.

Sedliacky ľud. Na majetkoch panovníkových alebo šľachtických pracovali pôvodne otroci, zajatí vo vojnách. Keď pozdejšie kresťanstvo zakazovalo predávať ľudí do otroctva, nemal na tých majetkoch kto pracovať. Preto panovníci, šľachtici a cirkevní hodnostári dávali pôdu do prenájmu ľuďom, ktorí za to na nej pracovali. Takí ľudia sa tam usadili a preto sa volali **sedliaci**. Kto im pôdu dával, bol ich **vrchnosťou**.

Remeslá. Zpočiatku si každý robil svoje potrebné veci sám. Pozdejšie to robili **remeselníci**, ktorí svoje výrobky predávali. Usadzovali sa pod hradmi (v podhradí) alebo v niektorej dedine, ktorá dostala právo vydržiavať trhy. Tam prichádzali i cudzí obchodníci, hlavne Nemci a Židia, a usadzovali sa tam.

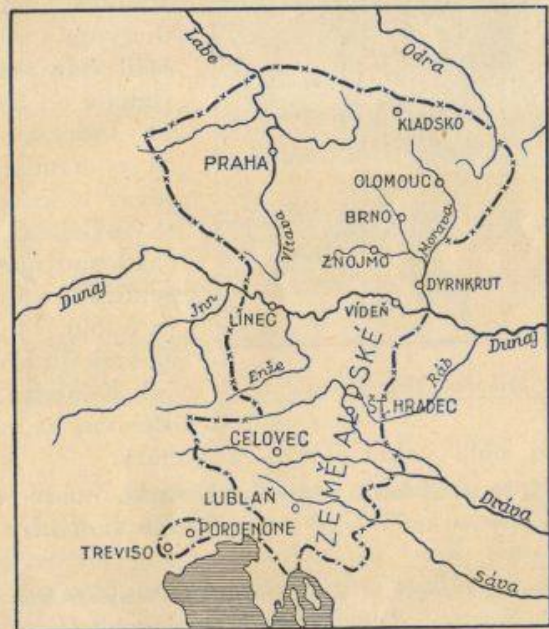
Mestá. Pozdejšie boly osady s tržným právom povyšované na mestá. Mestá sa smely opevniť hradbami. Tiež vznikaly

mestá na príhodných miestach, na križovatke ciest a pri brodoch. Mestá sa spravovali samé. Také mestá, ktoré založil kráľ, boly kráľovské (Praha, Bratislava). Mestá, v ktorých sa dolovalo, volaly sa **banské** (horné), na pr. Kutná Hora, Kremnica, Banská Bystrica a iné. Prevahu v mestách mali nemeckí obchodníci. Pozdejšie sa mestá chcely vyrovnat' šľachte, preto často dochádzalo k tuhým bojom, kým sa obe strany dorozumely.

Aké pamätné miesta sú v meste, kde študujete? Aké v jeho okolí? — Ktorý hrad je v našom okolí? — Čo ste o ňom počuli? Boli ste už tam? — Zikmund Winter, Dva dni na staroměstském domě radním. — Zlatá doba českých měst.

11. Kráľ železný a zlatý.

Tatári na Morave. Nástupcom kráľa Přemysla I. sa stal v Čechách jeho syn Václav I. (1230—1253), za ktorého vtrhli do Európy divokí **Tatári**, plemena žltého. Vyplienili južné Rusko,



Obr. 14. Říše Přemysla II.

Polsko, Sliezske a chystali sa vtrhnúť i do Čiech, ale kráľ Václav I. ich odrazil. Preto vtrhli na Moravu a ztade do Uhier, kde panoval kráľ Béla IV. I v Uhrách Tatári všetko spustošili.



Obr. 15. Mikuláš Aleš, Přemysl II.

Přemysl II. Jedným z najslávnejších kráľov českých bol **Přemysl II.** (1253—1278). Bol známy svojou rozvážou, spravodlivosťou a bohatstvom. Pre udatnosť nazývali ho v cudzozemsku **kráľom železným**, pre bohatstvo a štedrosť **kráľom zlatým**.*)

Přemysl, zakladateľ veľkej ríše slovanskej. Přemysl sňatkom, dedičtvom a výbojmi založil veľkú ríšu, ktorá siahala od Krkonoš až po Jaderské more. O Štyrsko musel tuho bojovať s kráľom uhorským **Béloom IV.**, ale zvíťazil nad ním u Kressenbrunna v Rakúsku (r. 1260).**) Neskoršie sa smierili a vtedy pojal **Kunhutu**, vnučku **Bélovu**, za manželku.

Svadba vraj bola veľmi slávna a bohatá.

Přemysl II. sa uchádza o nemeckú korunu. Vtedy boly v Nemecku tuhé boje o kráľovský trón. Mnohí Nemci by boli radi

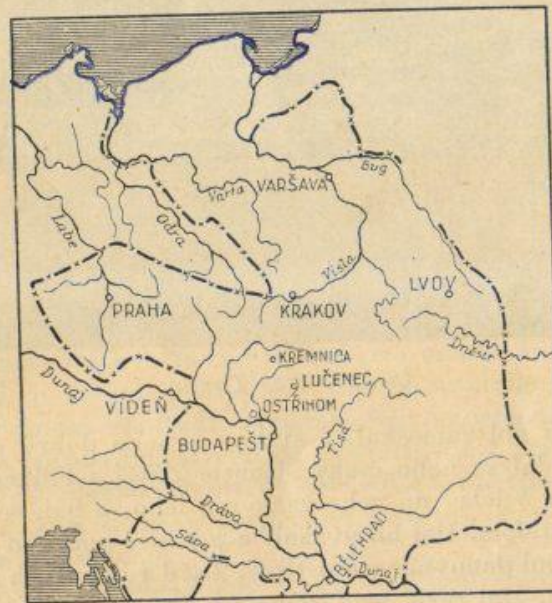
*) Chocholoušek, Palceřik. — Žofia Podlipská, Přemysl Otakar II. — Jozef Braun, Hořanští synové. — Václav Vlček, Přemysl Otakar II.

***) Adolf Heyduk, Píseň o bitvě u Kressenbrunnu.

prijali za kráľa Přemysla, keď videli, že pod jeho vládou vedie sa obyvateľstvu dobre. Ale pri voľbe väčšina bola za **Rudolfa Habsburského**. Přemysl ho nechcel uznať za kráľa. Preto sa Rudolf pustil s ním do boja. V rozhodnej chvíli opustila šľachta svojho panovníka a preto odstúpil alpské zeme Rudolfovi. O dva roky však došlo k skutočnej vojne, v ktorej český kráľ padol r. 1278.

12. Poslední Přemyslovci.

Čechy pod vládou Ota Braniborského. Po smrti Přemysla II. zaľahly na Čechy zlé časy. Rudolf sa dohodovil s kráľovnou-



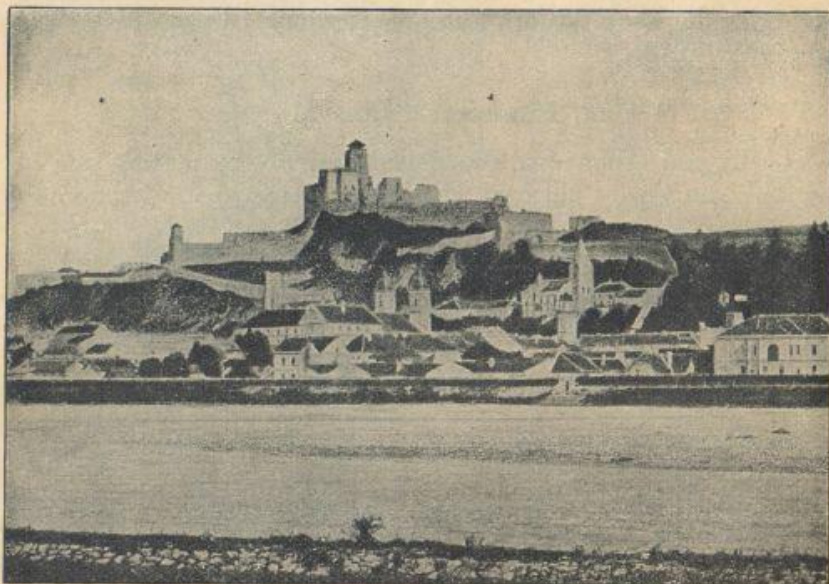
Obr. 16. Ríša Václava II.

vovou a českou šľachtou, komu má sveriť správu krajiny, dokiaľ je syn Přemyslov **Václav mladý**. Za poručníka mu ustanovil príbuzného **Ota z Braniborska**.) Ale jeho vláda bola zlá. Vojaci braniborskí sužovali obyvateľstvo a lúpili hrady

*) Jozef Braun, V cizím poručení.

a kláštory. Ku všetkému sa ešte rozmohol hlad a mor. Každý dúfal, že nastanú lepšie časy, až bude vládnuť kráľovič Václav.

Václav II. Oto doviezol Václava r. 1283 z Braniborska. Mladý kráľ sa vrátil veľmi zanedbaný, ale bol nadaný a rýchle



Obr. 17. Hrad Trenčín.

dohonil, čo bol zameškal, a stal sa z neho dobrý panovník. Za čas vládol za neho český šľachtic **Záviš z Falkenštejna**.*) Ale po čase Václav na neho zanevrel, lebo sa bál, že sa Záviš chce stať kráľom. Dal ho uväzniť a potom i popraviť.

Václav bol panovník starostlivý. Ťažil z bohatých baní kutnohorských. Dal raziť peniaze tak zvané pražské groše.

O jeho priateľstvo stáli i susedia. Získal si i korunu poľskú. Uhorskú korunu mu ponúkol **Matúš Čák Trenčiansky**,**) zvaný tiež pán Váhu a Tatier, ale tú neprijal, lež poslal do Uhorska

*) Jaroslav Hilbert, Falkenštejn (smutnohra).

**) Viliam Pauliny-Tóth, Trenčiansky Matúš. — Joz. Mil. Hurban, Olejkár. — Jégé, Magister rytier Donč. — Vajanský, Ratmír. — Jirásek, Matouš Trenčianský, Slovenská čítanka, 2. vyd., strana 110.

svojho syna **Václava**. Ten sa však v Uhrách dlho neudržal. Václav II. zomrel r. 1305 a po roku bol zavraždený jeho syn a nástupca Václav III. ¹³⁰⁶

13. Kráľ rytier.

Záhuba rodu přemyslovského. Poslední Přemyslovci boli prenasledovaní osudom. Přemysl II. padol na Moravskom poli ako chrabrý bojovník, jeho syn Václav II. zomrel v mladom veku a Václav III. zahynul rukou vrahovou vtedy, keď sa vážne začal ujímať žezla kráľovského. Sláva a moc posledných Přemyslovcov bola slávou a rozkvetom celého kráľovstva.

Václavom III. vymrel český panovnícky rod*) vtedy, keď začal zasahovať do osudov susedných kráľovstiev. Po jeho smrti nastaly nepokojné časy, lúpežníci nemilosrdne vydierali obyvateľstvo a šírili sa hlad a mor.

Nový český kráľ. Česi dúfali, že nastanú lepšie časy, keď budú mať silného kráľa. Povolali si na trón **Jána Lucemburského**.**) Za manželku mu vybrali Elišku, sestru Václava III.***)

Eliškin sňatok. Otec Jánov bol nemeckým kráľom a žiadal, aby sa svadba slávila na jeho dvore.

Elišku mala doma rada šľachta i duchovenstvo a preto bola vystrojená do Nemecka nádherne a dôstojne ako kráľovská princezna.

Ján Lucemburský. Nový kráľ bol ešte mladý. Od neho očakával ľud mnoho, ale jeho očakávanie sa nesplnilo. V Čechách necítil sa doma. Vábili ho rytierske hry a turnaje. Túžil i po vojnovom ruchu. Poznali ho na dvoroch všetkých susedných panovníkov. Čoskoro vzniklo porekadlo: „Bez Boha a kráľa českého v boji sa nesvedie ničoho.“ Na svojich blúdeniach prišiel i o zrak.

Do Čiech prichádzal len vtedy, keď potreboval peniaze. Keď ich získal, zase odchádzal. Nie div, že v jeho kráľovstve nebolo ani poriadku ani bezpečnosti.

*) Břetislav Mikovec, Záhuba rodu přemyslovského (smutnohra). — Otakar Fischer, Přemyslovci (smutnohra).

**) Jeho rodnou zemou bolo Lucembursko, ktoré leží medzi Francúzskom, Belgiou a Nemeckom.

***) Vlček, Eliška Přemyslovna (smutnohra). — Karel Škába, Nymburská ryčta.



Obr. 18. Mikuláš Aleš, Bitka pri Kresčaku.

Václav-Karol. Král Ján sa obával, že ho českí páni môžu zbaviť koruny a nastolia miesto neho najstaršieho syna Václava. Preto ho odviezol do Francúzska, kde mladého krá-



Obr. 19. Riša Karla I.

loviča pomenovali **Karlom**. Keď sa po rokoch vracal do Čiech, jeho matka už nežila. Hodný syn predovšetkým navštívil jej hrob na Zbraslavi.

Smrt' Jána Lucemburského. Král Ján bol priateľom francúzskeho kráľa. Preto sa ponáhlal pomáhať mu, keď ho tiesnili Angličania.

K rozhodnej bitke došlo neďaleko mesta Cressy (Kresčák).*) Tam bol i syn Jánov Karol. Keď kráľ zvedel, že je



Obr. 20. Karlštejn.

jeho syn vo veľkom nebezpečenstve, dal priviazať svojho koňa ku koňom najudatnejších bojovníkov a vrhol sa do boja. Boj bol krutý. Angličania víťazili. Vtedy videli kráľovi sprievodci istú záhubu a preto ho chceli odvieť z boja. Ale Ján volal: „Toho bohďá nebude, aby český kráľ z boja utekal.“ Angli-

*) Jirásek, Z dávna i nedávna.

Bitka pri Cressy 1320

čania ho ťažko zranili, ostal mŕtvý na bojišti. S ním padlo i mnoho českých rytierov. Po bitke našli jeho telo, prišiel tam i kráľ anglický a riekol: „Dnes padla koruna rytierstva! Nebude nikdy podobného tomuto českému kráľovi!“

14. Otec vlasti.

Karol I. (1346—1378). Kráľ Karol stal sa požehnaním pre zeme koruny českej. Za jeho prozreteľnej vlády rýchle sa zahojily všetky biedy, ktoré zanechala za sebou vláda jeho otca.



Obr. 21. Rotunda v Znojme.

Karla bolelo, že v cudzine zabudol materinskú reč. Ale chytro sa jej znovu naučil. Miloval svoju reč materinskú a nazýval ju „sladkou a vznešenou.“

Karol sa staral všemožne pozdvihnúť svojich poddaných. Keď bola bieda a núdza, dal stavať „hladovú zed“ v Prahe,

aby ľud mal prácu a chlieb. Dal opraviť pražský hrad a medzi Starým mestom a Menším mestom pražským dal postaviť kamenný most cez Vltavu, ktorý sa teraz volá mostom Karlovým.



Obr. 22. Chrám sv. Víta.

Karol podporovateľ umenia. Za vlády Karlovej postavené bolo mnoho chrámov. Najkrajšou pamiatkou jeho záľuby v stavbách je chrám sv. Víta v Prahe a hrad Karlštejn*) nad riekou Berouňkou.

Chrám sv. Víta bol postavený nad kaplnkou sv. Václava. Ním oslávil Karol povýšenie pražského biskupstva na arcibiskupstvo. Hrad Karlštejn bol známy krásnymi sochami, obrazmi, rezbárskou a staviteľskou prácou.

*) Jaroslav Vrchlický, *Noc na Karlštejně (veselohra)*.

Predtým stavali chrámy vo vzore čiže slohu románskom, ktorý sa poznáva po oblúkových oknách a dverách. Malé kostolíky sa volaly kaplnky. Ak byly okrúhle, volaly sa rotundy, na pr. na Řípe, v Prahe u sv. Kříža, vo Znojme na Morave a i. Karol dal stavať chrám sv. Víta v slohu gotickom. Jeho známou je lomený oblúk, ktorý vidieť v klenbe chrámovej, vo dverách a oknách.

Napomáhanie vzdelanosti. Karol sa staral o šírenie vzdelanosti medzi svojimi poddanými. Aby Česi nemuseli chodiť za vyšším vzdelaním do cudzozemska, založil univerzitu v Prahe roku 1348.

Karol podporovateľ remesla. Remeslá sa sústreďovali hlavne v Prahe, ktorá sa skladala zo Starého mesta a Malej strany.



Obr. 23. Mikuláš Aleš, Karol I. zakladá pražskú univerzitu.

Remeselníci svojou prácou rušili susedov, lebo pracovali od rána do noci. Aby sa remeslá mohli voľne rozvíjať, založil Nové mesto, kde sa v každej ulici usadili iní remeselníci. Tak sa potom ulice nazývaly Zlatnícka, Súkenícka, Kováčska atď.

Karol podporoval i roľníctvo. Jeho zásluhou počala sa pestovať vlnna reva.

Kráľ Karol mal zreteľ na každý stav; preto ho nazývali „Otec vlasti“.

Karlova smrť. Král Karol zomrel vo veku 63 rokov, keď sa písalo 1378. Celý národ žiaľil nad jeho smrťou.*)

Rozprávalo sa, že keď Karol zomrel, rozozvučaly sa všetky zvony na Karlštejne, aby s celým národom oplakaly smrť „Otea vlasti“.

Z ktorej doby pochádza kostol vo vašom rodisku alebo v meste, kde študujete? — V akom slohu je postavený? — Kto bol už v Prahe na Kamennom moste? — Čo ste tam videli? — Kto bol na pražskom hrade? — Kto v chráme sv. Víta? — Čo ste tam videli? — Na ktorom obrázku ste videli „korunu svätováclavskú“? —

*) František Palacký, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě* (vyd. II., dielu II., časť II., str. 205. a n.: smrť Karlova).

III.

V znamení kalicha.

15. Doba Husova.

Václav IV. (1378—1419). Po Karlovej smrti nastúpil jeho syn Václav IV. V kráľovstve českom v krátkom čase poznali, že syn nemá vzácných vlastností otcových. Bol síce vzdelaný a k panovníckym úkolom pripravený, ale v ťažkom položení nevedel si poradiť. Pospolitému ľudu sa páčil, ale to nestačí, aby mohol byť pokladaný za dobrého vladára.)*

Predchodcovia Husovi. Už za vlády Karlovej javil sa v Čechách úpadok mravov. Rozmáhaly sa všelijaké hriechy a nemravnosť. Kráľ sa úprimne staral o nápravu. Podporoval vzorných kňazov a kazateľov, ktorí horlili za nápravu mravov. Takým horliteľom bol už prvý arcibiskup pražský **Arnošt z Pardubic** a kazateľ **Ján Milíč z Kroměříže.****^{*)} Zďaleka — široka hrnuli sa ľudia počúvať jeho kázne. Milíča rád poslúchal i **Tomáš zo Štítneho,****^{*)} píšmák z južných Čiech, ktorý vo svojich spisoch žaloval, že páni utláčajú sedliacky ľud.

Majster Ján Hus. Ešte horlivejším kazateľom, ktorý viedol poslucháčov k láske kresťanskej a varoval pred hnevom, bol **Ján Hus.** Hus bol profesorom pražskej univerzity a kazateľ kaplnky betlemskej, kam chodievali na kázne len českí poslucháči. V Prahe ťažko miesli, že na univerzite mali cudzinci

*) *Arnošt Dvořák, Král Václav IV. (divadelná hra).*

**^{*)} *Václav Beneš Třebízský, V červácích kalicha: Milíčova kletba.*

**^{*)} *Václav Beneš Třebízský, Na Štítném.*

viac práv ako Česi, preto Hus vymohol u kráľa, že v listine čiže dekrét zmenil dosavadný poriadok na univerzite. Pretože dekrét vydal kráľ r. 1409 v Kutnej Hore, nazýva sa **dekrét kutnohorský**.*)

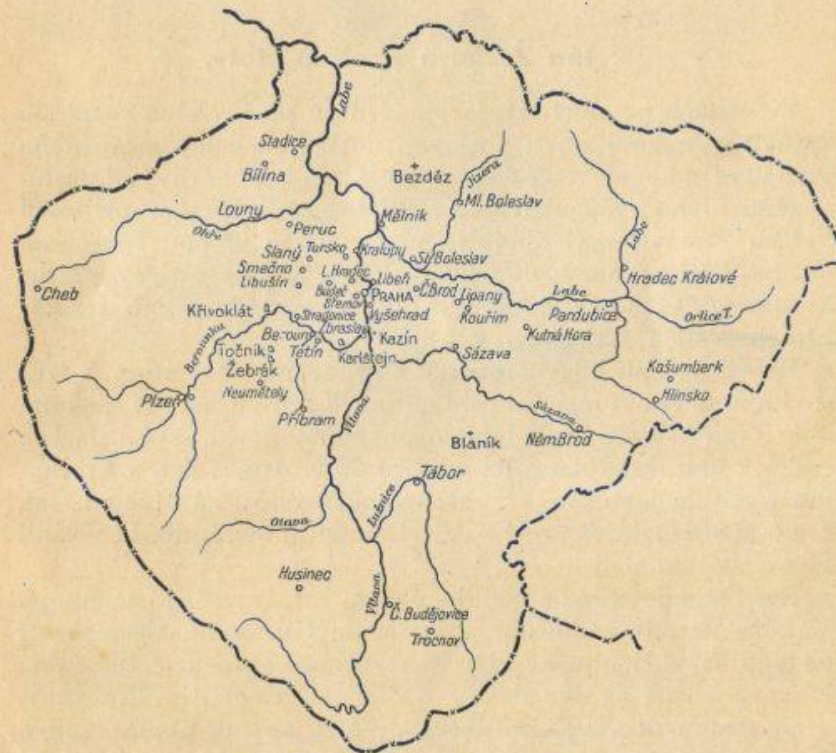


Obr. 24. Mikuláš Aleš, *Majster Jan Hus*.

Hus v Kostnici. Nielen v Čechách, ale aj inde bolo mnoho nespokojnosti a všade sa javil úpadok kresťanského života. Mnoho bolo tých, ktorí volali po náprave. Aby sa zlu urobil koniec, zvolaný bol do Kostnice (pri jazere Bodamskom v dnešnom Nemecku) cirkevný snem čiže koncil, na ktorý sa sišli prední cirkevní a svetskí hodnostári. Bol tam i brat českého kráľa Václava **Zigmund** ako cisár. Mali sa radíť o tom, aby zase zaviedli poriadok v cirkvi kresťanskej.

*) *Josef Kajetán Tyl, Dekret kutnohorský. — Jirásek, Mezi proudy. III. díl, Do tří hlasů. — Jirásek, Jan Hus (divadelná hra).*

Na snem do Kostnice pozvali aj Husa, ale nie, aby sa s ním radili, lež aby ho odsúdili. Vyčítali mu, že sa odchýlil od učenia kresťanského a že jeho učenie je bludné. Chceli, aby Hus svoje učenie odvolal. Hus bol ochotný odvolať, ak ho presvedčia z Písma svätého, že sa mylí. Ale cirkevný snem žiadal, aby Hus



Obr. 25. *Pamätné miesta v Čechách.*

proste odvolal. Hus bol presvedčený, že učil vždy len pravdu, preto neodvolal, i keď vedel, že ho stihne trest smrti. Bol vyhlásený za kacíra a vtedy za kacírstvo bol len jediný trest, smrť upálením. Dňa 6. júla r. 1415 zomrel český hlásateľ pravdy a mravného života v hrozných mukách na hranici. Pred smrťou odkázal českému národu: „Milujte sa, pravdy každému prajte, lebo pravda víťazí a mocná je až na veky.

A ja vás prosím, aby ste sa milovali, dobrých násilím utláčať nedali. Milujte sa vspolok a dbajte, aby medzi vami nevstaly žiadne rozkoly a hnevy.“*)

Kde ste videli pomník Jána Husa? — Kto z vás videl Husov pomník v Prahe na Staromestskom námestí?

+ 16. Ján Žižka a Prokop Holý.

V Čechách po smrti Husovej. Keď sa po Čechách rozniesla zpráva o hroznej smrti Husovej, dotkla sa bolestne každého verného Čecha, ale zvlášť tých, ktorí boli jeho horlivými poslucháčmi. Jeho stúpencov nazývali **husitmi**. Pretože prijímali večeru Pánovu pod obojím spôsobom, to je pod spôsobom chleba a vína, nazývali ich „**podobojí**“ alebo latinsky **utrakvistami**.)*) Pri prijímaní pili z kalicha, preto sa volali tiež **kalíšníci**. Kalich stal sa im odznakom.

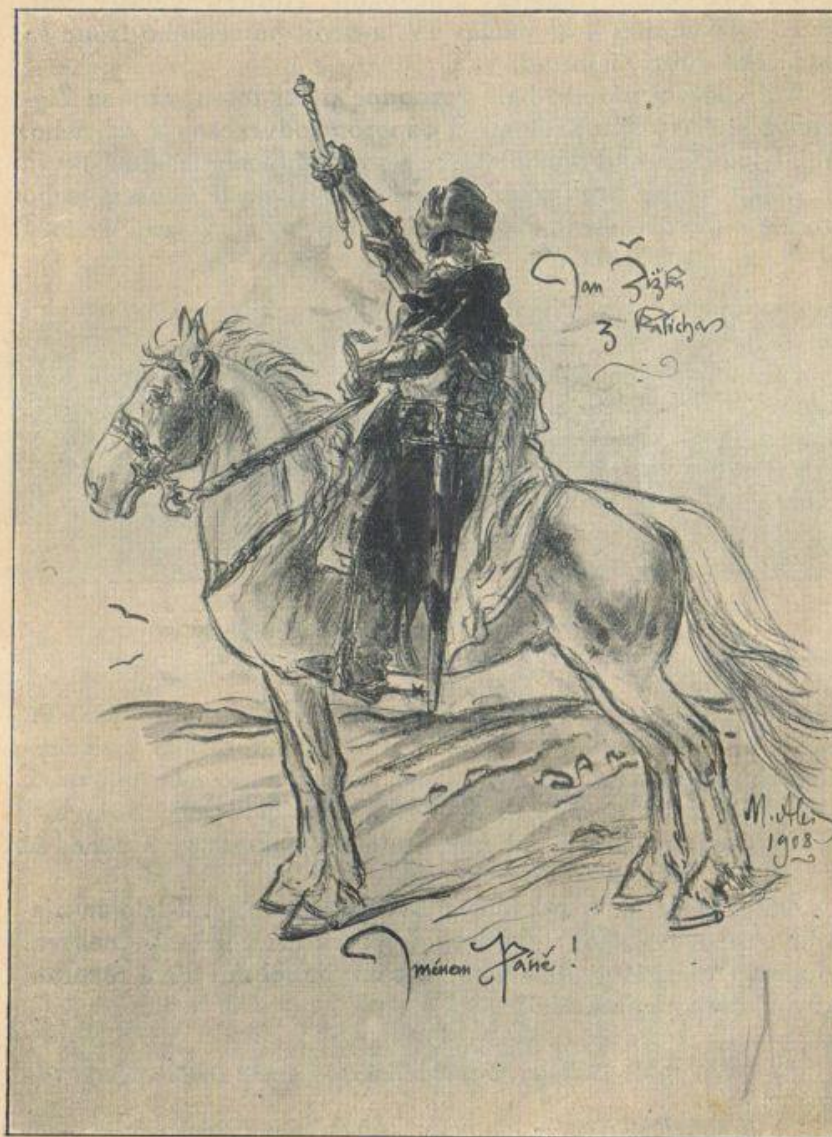
Husiti pocítili hnev proti snemu kostnickému, ktorý v Husovi ako kacírovi odsúdil celý národ. Kacírom nazvať niekoho bolo vtedy strašným a bývalo pokladané za urážku. Sľachta česká a moravská napísala koncilu do Kostnice list, v ktorom mu vyčítala jeho čin a vyhlasovala, že stojí za Husom. Ich hnev sa obracal tiež proti cisárovi Žigmundovi, ktorý nechránil Husa, hoci mohol.

Rozdvojenie národa. Nedlho potom začaly sa šíriť nepokoje. Väčšina národa prihlásila sa k učeniu Husovmu, ale niektorí chovali sa voči nim nepriateľsky. I sami stúpenci Husovi sa časom rozdelili na dve strany, na stranu miernejšiu, **Pražanov**, a na stranu útočnejšiu, **Táborov**. Volali sa tak podľa svojich stredísk.

V tej dobe boli ľudia znepokojení prorocťvom, že už príde koniec sveta. Chytala ich hrôza. Zanechávali svoje zamestnania a šli za kazateľmi, ktorí ich búrili proti nepriateľom hu-

*) F. Palacký, Dějiny národu českého (II. vyd., III. dielu část II., str. 229: odsouzení a smrt Husova, str. 284 a n.: smrt Jeronýma Pražského).

**) Všeci křesťania prijímali dlho pod obojím spôsobom. Ale cirkev rímska zaviedla prijímanie len pod spôsobom chleba. Husiti sa vrátili k staršiemu zvyku, že po spovedi prijímali chlieb a víno.



Obr. 26. Mikuláš Aleš, Ján Žižka z Trocnova.

sitov. Tak vznikaly zmätky a nepokoje, ktoré sa zväčšily tým, že r. 1419 zomrel kráľ Václav IV. a dedičom českého trónu sa stal jeho brat Zigmund.

Ale väčšina národa bola rozhodne proti tomu, aby sa Zigmund stal českým kráľom. S odporom odvracali sa od neho. Vtedy sa Zigmund odhodlal, že sa zmocní Čiech násilím.*)

Zižka v boji proti Zigmundovi. Husiti našli vynikajúceho vodcu v slávnom hrdinovi **Jánovi Zižkovi** z Trocnova,**) ktorý



Obr. 27. Mikuláš Aleš, Útok husitskej jazdy.

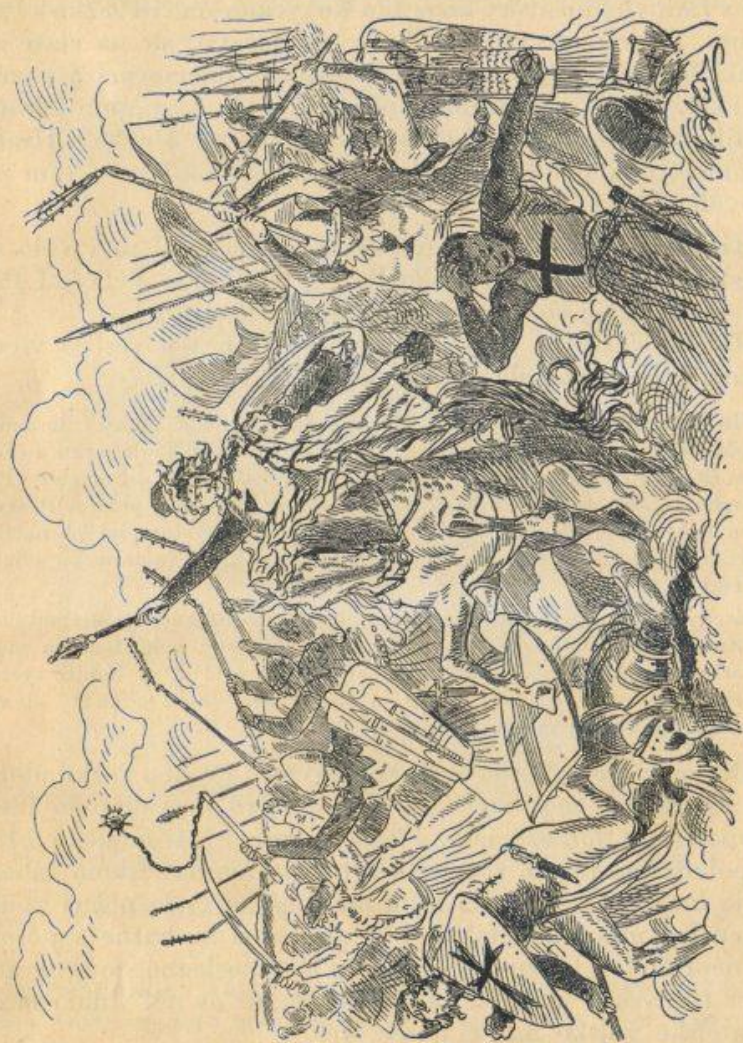
niekoľkokrát skvele zvíťazil nad vojskom Zigmundovým. Tí, kto s ním bojovali, chopili sa zbrane za zákon boží a za myšlienky evanjelia Kristovho. Sami sa nazývali **boží bojovníci**. Do boja tiahli za spevu piesne: „Kdož jste boží bojovníci a zákona jeho, proste od Boha pomoci a doufejte v něho, že konečně s ním vždycky zvíťazíte.“

Zižka vyšiel zo všetkých bojov nepremlžený. Zdalo sa niekedy, že nevyviazne životom, ale preca ušiel nebezpečenstvu. Nepriatelia rozširovali o ňom, že sám diabol mu dáva rozumu, aby z nástrah unikol.***)

*) Václav Beneš Třebízský, *V záři kalicha*. — Arnošt Dvořák, *Husité* (divadelná hra).

***) Jirásek, *Proti všem*. — Jan Janda Čidlinský, *Pod Vyšehradem*. — Václav Vladivoj Tomek, *Dějepis města Prahy*, I. vyd. IV. díl, str. 69 a n. *Zižka vítězem na Vítkově* (Žižkově). — Jirásek, *Jan Žižka* (divadelná hra).

***) J. F. Karas, *Na Žižkově válečném voze, Žižkovo pole*.



Obr. 28. Mikuláš Aleš, Boží bojovníci v bitce pri Domažlicích.

Smrť Žižkova. Pražania nešli vždy so Žižkom. Neraz postavili sa proti nemu bojovne. Preto ich chcel Žižka potrestat'. Ale výmluvný husitský kňaz **Ján Rokycana** smieril Žižku s Pražanmi. Potom sa vypravil Žižka na Moravu, ale na ceste zastihla ho smrť. Blízko mesta Pribyslave onemocnel a zomrel r. 1424. Jeho oddaní bojovníci nazývali sa potom **Sirotci**. Svojho veľkého vodcu pochovali v chráme sv. Ducha v Hradci Králové, odkiaľ ho pozdejšie preniesli do Čáslave a tam pochovali.

Žižkov nástupca. Po smrti Žižkovej postavil sa v čelo táborského a sirotského vojska **Prokop Holý** čiže Veľký. I Prokop vodil svoje vojsko od víťazstva k víťazstvu.

Tak zvíťazil pri Ústí nad Labom. Dobrá povest' o víťazstvách jeho prenikala za hranice.

Husitské vojská za hranicami. Husiti začali podnikat' útoky i do cudzozemska. Tak sa vypravuje, že sa raz dostali až k mestu Naumburku a chceli ho zničiť. Postrašení mešťania vypravili zástup detí bielo oblečených do Prokopovho tábora prosit' o milosť. Pohľad na nevinné deti pohnul Prokopa k tomu, že mesta ušetril. Pretože práve dozrievaly čerešne, dal ich natrhať a deťom rozdať. Od tých čias sa každoročne slávi v Naumburku sviatok husitských čerešní.

Vtedy sa dostali husiti až k Baltickému moru, kam prišli pod vodcovstvom **Jána Čapka** zo Sán. Ich vodca, okúzlený pohľadom na more, hovoril: „Len more mi zabráni, aby som sa nedostal až na koniec sveta!“ A jeho bojovníci saskákali s koní a šli na kraj mora a každý si vzal na pamiatku trochu morskej vody.*)

Bitka pri Domažliciach. Roku 1431 mal Prokop ťažkú úlohu, to jest zdolať nepriateľské vojsko, ktoré sa valilo do Čiech a mierilo k Domažliciám. Písalo sa práve 14. augusta 1431. Popoludní sa razom rozniesla zvest' po nepriateľskom tábore, že je husitské vojsko na míľu cesty. A už bolo počuť zvuky vojenskej piesne husitskej. Ich zpev znel mohutne a pôsobil na nepriateľov hrozne. Ako bolo počuť posledné slová piesne: „A s tým vesele kriknúte ťkouc: Na ně, hr na ně!“; dalo sa nepriateľské vojsko na zmätený útek.

Tak zvíťazili husiti bez boja a ocitli sa na vrchole moci a slávy.

*) Jirásek, *Tčevská hranice*. — Jirásek, *Jan Roháč* (divadelná hra).

Bitka pri Lipanoch. Ale vo vojsku husitskom časom začala upadať kázeň. Dlhoročná domáca vojna bola Čechám na škodu. Nebolo teda divu, že české strany zatúžily po mieri a dohodly sa



Obr. 29. Mikuláš Aleš, *Starý český zeman z 15. stoletia*.

medzi sebou. Len Tábori a Sirotci nechceli k dohode pristúpiť. Preto došlo medzi Čechmi k bratrovražednému boju, ktorý sa odohral na návrší dediny **Lipany***) blízko Českého Brodu. V tuhom zápase padol i Prokop Holý s výkvetom svojho

*) V. Vlček, *Lipany*.

vojska. Mnohí boli zajatí a upálení. Veľké vojská, sohnaté z celej Európy, nedokázaly ničoho proti husitským vojskám, ale dokázala to bratská nsvornosť. Pri Lipanoch zabíjal brat brata, Čech Čecha. Lipanská bitka sa stala hrobom husitskej moci a slávy.

Boží bojovníci v pamäti českého ľudu. Pamäť na husitských bojovníkov nevymizla z mysli českého ľudu. Najmä ich vodca Žižka bol im vzorom udatnosti, neohrozenosti a lásky k vlasti, ktorú hájili pred zlobou nepriateľov jazyka a národa českého. Počali o nich veriť, že spia v Blaníku spolu s vojskom svätováclavským a že v najťažšej chvíli vyslobodia národ z moci nepriateľov a privedú ho k bývalej sláve.

Kto a kde ste videli „Panorama bitvy u Lipan“?

17. Bitka pri Lučenci.

V cudzích službách. Po bitke u Lipan stali sa Česi učiteľmi národov v umení vojenskom. Nebolo vojny, ktorej by sa neboli účastníci. Na pôde juhoslovanskej, poľskej i ruskej bojovali po boku slovanských bratov.

Na Slovensku. Po husitských vojnách vládol v Čechách i v Uhrách **Ladislav Pohrobok**. Vlastne nevládol, pretože bol dieťa. Pohrobkom nazývali ho preto, lebo sa narodil po smrti otcovej. V Čechách sa odhodlali, že počkajú, kým Ladislav vyrastie, ale v Uhrách mu hrozila strata koruny. Vtedy vstúpil do jeho služieb husitský hejtman, Moravan **Ján Jiskra z Brandýsa**.*)

Za Ladislavovej nedospelosti vyvolili si Česi za správcu **Jura z Poděbrad** a v Uhrách známeho bojovníka **Jána Huňadyho**. Už predtým hájil Jiskra záujmy Ladislavove proti poľskému princovi. Keď sa stal gubernátorom Huňady, odoprel mu poslušnosť a neveril mu, pretože predtým bol proti La-

*) Jirásek, *Bratrstvo*, I.: *Bitva u Lučence*. — Eudovít Kubány, *Valgatha*. — Janda Cidlinský, *Jan Talafús z Ostrova*. — F. M. Bartoš, *Čechové na Slovensku v husitském věku*, *Slovenská čítanka*, 2. vyd., str. 114.

dislavovi. Preto došlo medzi oboma vojvodcami k rozhorčenému boju. V Jiskrovom vojsku bojovali spolu verne Česi, Moravia a Slováci.

Jiskra sa zmocnil banských miest a zvolenského hradu na Slovensku. Huňady vybral sa proti nemu a oblahol nevelkú, ale silnú pevnosť Jiskrovu neďaleko Lučenca. Obklúčil ju tak, že sa živá duša nemohla dostať ani von ani dnu.

Obliehaní trpeli hladom a smädom a vzkazovali svojmu vodcovi, aby im prišiel na pomoc. Jiskra skutočne prišiel v pravý čas s tromi tisícmi bojovníkov. Huňady mal až dvadcať tisíc vojakov, preto sa nazdával, že nad Jiskrom iste zvíťazí. Ale veľmi sa mýlil.

Rozzúrnil sa urputný boj. Na oboch stranách padlo mnoho bojovníkov, ale Huňadových ďaleko viac ako Jiskrových. Keď Huňady videl veľkú záhubu svojho vojska, dal sa na útek a nezastavil sa až v Budíne. Bolo to 7. septembra 1451. Najslávnejšieho uhorského hrdinu a víťaza nad Turkom porazili Jiskrovi hrdinovia.

Smrť Ladislava Pohrobka. Kráľ Ladislav Pohrobok nemal dlhého veku. Zomrel vtedy, keď francúzska princezna bola už na ceste, aby sa stala jeho manželkou. Mal ešte len 18 rokov. Po jeho smrti nastaly obavy, či sa zase nerozpútajú rozbroje. Ale Jur z Poděbrad, ktorému umierajúci kráľ sveril vládu, vyhlásil, že sa vynasnaží, aby mier nebol porušený.



Obr. 30.

Mikuláš Aleš, Ján Jiskra z Brandýsa.

Voľba Jura z Poděbrad za kráľa. Po smrti Ladislavovej uvažovali českí páni o tom, koho by si mali vyvoliť za kráľa. O českú korunu uchádzali sa cudzí panovníci, ale po dôkladnej úvahe zvolili si Česi **Jura z Poděbrad**.

H. J. G. Luxemburgský + Ladislav
Albrecht + Soběslav

18. Kráľ Matej.

Podkarpatská Rus. Na území Podkarpatskej Rusi žili Slovania už za časov ríše veľkomoravskej.

Vypravuje sa, že si tamojší Slovania vystavili opevnený vojenský tábor blízko Mukačeva. Ich vodca **Laborec** sa tam hájil pred útokmi Maďarov, ktorí ku koncu ríše veľkomoravskej vtrhli do Uhier. Vodca maďarský **Árpád** porazil Laborca a na tom mieste si vystavil hrad **Polanku** a usadil sa tam.

Vo skutočnosti stali sa Maďari pánmi Podkarpatskej Rusi až za kráľa **Štefana Svätého**.

Knieža Fedor Koriatovič Mukačevský. Vtedy, keď v Čechách vládol kráľ **Václav IV.**, sídlil na hrade **Polanke Fedor Koriatovič Mukačevský**. Vládol dobre, staral sa o blahobyt svojich poddaných, nad ktorými mu vládu sveril kráľ uhorský.

☐ **Kráľ Matej.** Miláčkom ľudu rusínskeho bol i mocný a vzdelaný kráľ uhorský **Matej Korvín**.*) Matej bol syn Jána Huňadyho. Za nejaký čas pobýval na českom kráľovskom dvore a oženil sa s dcérou **Jura z Poděbrad**. O svojich poddaných sa otcovsky staral a nedopustil, aby páni utláčali poddaný ľud. Zvlášte rusínsky ľud ho mal rád a vychádzal mu s radosťou v ústrety, kedykoľvek sa medzi ním objavil.

Rusíni verili, že Matej bol s nimi jednej viery a národnosti. Videli v ňom „brata Rusnaka“. Rozprávali si o ňom, že bol najprv pospolitým chlapcom a že slúžil u gazdu **Holajdu** v **Orechovej** pri **Užhorode**.

Vtedy zomrel uhorský kráľ. Rozhlásilo sa, že sa bude voliť nový kráľ. Matej veľmi túžil po tom, aby sa mohol podívať, ako budú kráľa voliť. Ale gazda nechcel najprv ani počuť o tom. Potom privolil, ak sa rozvíje prút, ktorý mal Matej

*) Korvínom nazývali Mateja po znaku. Mal v ňom havrana, ktorý sa volá latinsky *corvus* (korvus).



Obr. 31. Mikuláš Aleš, Smier Jura z Poděbrad s Matejom Korvínom.

v ruke, kým obídu pole. A skutočne z prúta vypučaly listy a v zápätí i kvety. Tak sa teda vydali na cestu. Keď prišli do Budína, našli tam už zástupy ľudí. Prišli na čas. Veľmoži niesli korunu kráľovskú. Mali ju vyhodit' do vzduchu, a komu by padla na hlavu, ten mal byť kráľom. Keď tak urobili, padla koruna na hlavu Matejovi. Ale páni sa zarazili, keď videli chudobného chlapca, a preto pokus opakovali. Ale ešte dvakrát padla koruna na jeho hlavu. Vtedy uznali, že je Matej osudom označený, aby sa stal kráľom.

I na Slovensku sa rozpráva, že si raz Matej pozval na hostinu bohatých šľachticov. Podal každému rýľ alebo motyku a žiadal ich, aby mu pomohli vykopať zo zeme ker. Pracovať nezvyknutí a chúlостiví páni sa chytro unavili a nevládali, ale Matej, navyknutý na telesnú prácu, nepocítil únavy. Potom im hovoril o ťažkej práci roľníkov, ktorých si páni nevážia a zachádzajú s nimi neludsky.

Každé vypravovanie o Matejovi hovorí o ňom ako o prísnom, ale spravodlivom panovníkovi.*) □

19. Husitský kráľ.

□ **Jur, vzácny panovník** (1458—1471). Byť kráľom a vládnuť múdre, byť prísny a spravodlivým je umenie veľmi ťažké. Jur z Poděbrad sa vynasnažoval o to zo všetkých síl. Mnoho bolo nadšenia pri volbe Jurovej, ale skoro sa naň pozabúdalo. Kráľ často si musel lámať hlavu v starostiach o svoj národ a štát.

Jur z Poděbrad sa hlásil k učeniu Husovmu. Ale nestránil nikomu. Hľadal len, aby sa nikomu krivda nediala, či už bol sedliak alebo mešťan, pán alebo poddaný.

Jurov zápas o vieru. Jeho viera bola na závalu stolicy pápežskej. Ale Jur sa nechcel vzdať svojej viery, radšej by sa bol vzdal koruny. Preto pápež vyhlásil proti nemu krížovú výpravu. Ale len uhorský kráľ Matej poslúchol jeho výzvy. Vábil ho lesk kráľovskej koruny českej. Ale dostal sa do zajatia, z ktorého však ho Jur prepustil, keď mu slúbil, že bude žiť s ním v pokoji. Matej zrušil svoj slub a dal sa v Olomouci ko-

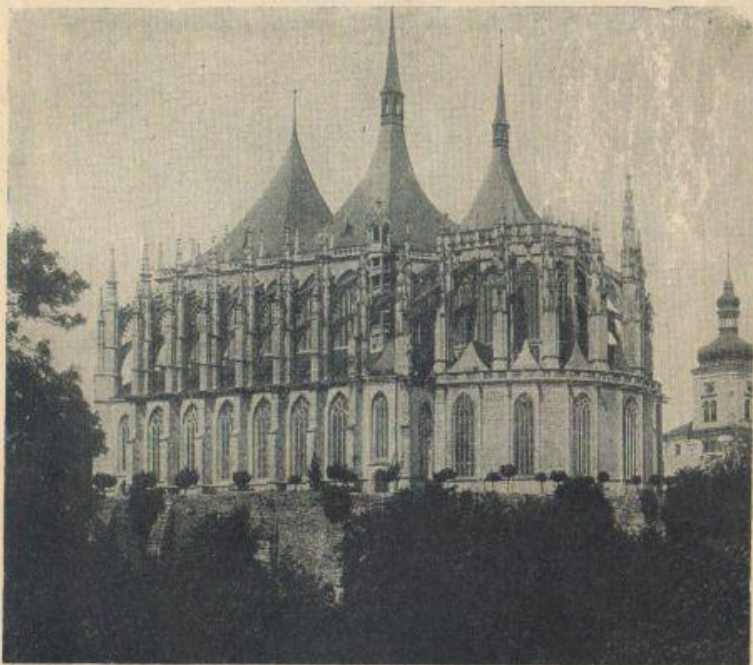
*) Andrej Sládkovič, Detvan.



Obr. 32. Mikuláš Aleš, Smrť Ludvíka Jagellonského.

runovať za českého kráľa. Pomáhali mu niektorí českí páni a nemecké mestá. Jur zase získal pomoc z Poľska.

Jurovo úsilie o večný mier. Jur z Poděbrad sa tešil veľkej vážnosti. Často premýšľal o tom, ako by bolo dobre, keby trval večný mier. Domnieval sa, že najväčšou prekážkou mieru sú Turci, ktorí vtedy vtrhli na Balkánsky polostrov. Preto



Obr. 33. Chrám sv. Barbory v Kutnej Hore.

chcel utvoriť spolok, vyhnat' Turkov z Európy a spory vyrovnávať na spoločných sjazdoch. Ale jeho plán sa neuskutočnil.

Smrť kráľa Jura. Ešte neskončil Jur svoj boj proti Matejovi, keď ho zachvátila smrť. Zomrel roku 1471.*)

*) Jirásek, *Husitský král*. — Frant. Palacký, *Dějiny národu českého*, II. vyd. díl IV. část II., str. 578.: svedectvo o Jiřím z Poděbrad.

20. Jagellovci v Čechách a v Uhrách.

Vladislav II. a Ludvik I. Po smrti Jura z Poděbrad vyvolili si v Čechách za kráľa Vladislava z poľského rodu Jagellov. Vladislav bol panovník slabý a taký bol i jeho syn **Ludvik**. Nevedeli udržať poriadok, ani si získať náležitú vážnosť. Obaja vládli i v Uhrách. Po smrti Matejovej zvolili si v Uhrách Vladislava. Vtedy došlo k spojeniu kráľovstva svätováclavského (Čechy, Morava, Sliezske a Lužice) s kráľovstvom svätostefanským (Uhorsko sa nazývalo kráľovstvom sv. štefanským podľa kráľa Štefana Svätého).

Vláda Vladislavova bola v Uhrách ešte slabšia ako v Čechách. Veľmoži nesvedomite utláčali poddaných, preto sa sedliaci vzbúрили. Vodcom ich bol **Jur Dóža**. Spustošili mnoho panských majetkov, až ich Ján Zápoľský, vojvoda sedmohradský, rozprášil. Jura Dóžu strašlivým spôsobom umučili.*)

Bitka pri Moháči. Za Ludvika útočili Turci na Uhorsko. Ludvik nemohol sossbierať proti nim silnejšieho vojska. Tiahol síce proti nim, ale utrpel ťažkú porážku na moháčskych poliach v južných Uhrách (r. 1526). Sám Ludvik zahynul na úteku.

Umenie. Za časov jagellovských prekvitalo v Čechách umenie staviteľské. Z tých čias pochádza chrám sv. Barbory v Kutnej Hore, Prašná brána v Prahe a iné.

*) Ján Kalinčiak, *Knieža liptovský*.

evanjelici medzi sebou spoločné vyznanie čiže **Českú konfesiu**. Maxmilian vystriedal jeho syn **Rudolf II.** (1576—1612). Ten sa zaoberal najviac pozorovaním hviezd.*) Za Rudolfa vypukly náboženské spory. Vtedy si evanjelici v Čechách vymohli listinu čiže majestát (r. 1609), v ktorom im zabezpečil slobodné vyznávanie viery. Ešte prv (r. 1606) vydobyl na Slovensku náboženskú rovnoprávnosť **Štefan Bočkay**. Toho času trpelo Slovensko mnoho od Turkov, ktorí pustošili južné kraje slovenské.



Obr. 34. Mikuláš Aleš, Rudolf II. medzi umelcami.

Matej I. (1612—1619). Matej sa trvale usadil vo Viedni a v Čechách sveril vládu miestodržiteľom. Tí znepokojovali nekatolíkov, z čoho vypukly veľké nepokoje a r. 1618 odboj proti nemu i jeho nástupcovi **Ferdinandovi II.** Česi si zvolili nového panovníka **Fridricha Falckého**, ktorý bol evanjelik.

Ferdinand II. (1619—1637) sa rozhodol, že českých povstalcov prísne potresce. Preto vypukla vojna, v ktorej šťastie

*) Jirásek, *Ze zlatého věku v Čechách, Ze zašlých dob.* — Třebízský, *Pobělohorské elegie.*

BERNARDINA
KOVÁČEK K. O. V. 19

IV.

Vlast' naša pod panstvom habsburským.

21. Habsburgovia.

Ferdinand I. (1526—1564). Habsburgovia už oddávna chceli získať českú korunu, ale podarilo sa to až Ferdinandovi. Kráľ Ludvik zahynul bez potomstva. V Čechách uverili sľubom **Ferdinanda Habsburského** a vyvolili si ho za kráľa. Tiež i v Uhrách si ho zvolili. Ale tam ho všade neuznávali. Veľkej časti Uhorska sa zmocnili Turci a stali sa nebezpečnými susedmi Slovenska. Turci vládli v Uhrách 150 rokov.)*

Nové učenie náboženské. Ferdinand I. potláčal nové učenie náboženské, ktoré v Nemecku hlásal **Martin Luther**. Jeho učenie sa rozšírilo v Čechách i v Uhrách, preto Ferdinand povolal do svojich zemí jezuitov, ktorí mali bojovať slovom i písmom proti novému učeniu.

Stúpenci dra Martina Luthera a iných reformátorov kresťanskej cirkvi sa volajú **evanjelikmi** preto, lebo svoje učenie opierajú hlavne o evanjelium.

Odboj českých stavov. V Nemecku vládol brat Ferdinandov **Karol V.**, ktorý chcel mečom potlačiť evanjelikov. Povolal si na pomoc českého kráľa. Ferdinand vyzval Čechov, aby išli s ním bojovať do Nemecka. Ale väčšina odoprela poslušnosť, lebo nechceli bojovať proti svojim súperom. Preto ich Ferdinand prísne potrestal.

Nástupci Ferdinanda I. Po Ferdinandovi panoval jeho syn, snášanlivý **Maxmilian I.** (1564—1576). Za neho umluvili českí

*) *Samo Chalúpka, Turčín Poničan.*



Obr. 35. Mikuláš Aleš, Na Bílej hore.

prialo Ferdinandovi. **8. novembra 1620** boli českí povstalci porazení na **Bílej hore** neďaleko Prahy. Táto porážka mala strašné následky pre celý národ.

22. Následky porážky belohorskej.

Pomsta Ferdinandova. Hnev Ferdinandov sa obrátil proti vodcom odboja. Hneď bolo rozhodnuté o ich treste. Boli pochytaní a odsúdení na smrť; majetky im boli zhabané.

Deň hrôzy. Deň popravy českých povstalcov bol určený na 21. júna 1621. Ráno o piatej zahrnela delová strelba, ktorá oznamovala počiatok popravy.*)

Sudcovia s predsedom **Karlom Lichtenštejn**om sa posadili na svoje miesta. Prvý odsúdenec bol **Jáchym Ondrej Šlik**. Za ním šiel **Václav Budovec z Budova**, cestovateľ **Krištof Harant z Polžic**.

Medzi popravenými bol i znamenitý lekár **Ján Jesenius** (Jesenský), ktorého otec pochádzal z Jasena v Turci na Slovensku.

Iných stínali, vešali, pribíjali za jazyk ku šibenici, mnohých palicovali a z Prahy vyhнали.

Ale pomsta víťazova nebola ukojená smrťou popravených. Ešte i mrtvoly mali byť potupené. Hlavy dvanástich dali vyvesiť v železných klietkach na staromestskej mosteckej veži. Odsúdení boli výkvet národa, boli medzi nimi vynikajúci myslitelia, právnici a spisovatelia.

Zhabanie majetkov. Ešte horším trestom sa stalo lúpežné zhabanie majetku; všetok majetok povstalcov bol zhabaný.

Odňaté majetky rozpredali za malú cenu. Dostali ich domáci a cudzí vojenský dobrodruhovia.

Celý národ trpel pomstou kráľovou. Mestá a dediny spustly, lebo mnoho ľudí sa muselo vysťahovať, pretože sa nechceli zriecť svojho náboženstva. Odchádzali do cudziny, kde biedne hynuli. Vtedy musel odísť do vyhnanstva i slávny učiteľ národov, kazateľ a spisovateľ **Ján Amos Komenský**.**)

*) Zikmund Winter, *Mistr Kampanus*; Josef J. Kolár, *Pražský žid*; Jaroslav Durych, *Bloudění*.

***) Josef Pekař, *Bílá hora*. — Svatopluk Čech, *Václav z Michalovic*.

Vojna tricaťročná. Z českého povstania rozpútala sa tricaťročná vojna. Nepriatelia cisárovi Švédi často bojovali i v Čechách. Veliteľom cisárskeho vojska bol **Albrecht z Valdštejna**, český šľachtic. Pozdejšie sa chcel spojiť so Švédmi a preto ho zavraždili. I jeho majetky zhabali a rozдали cudzincom. Švédi



Obr. 36. Mikuláš Aleš, Pražský student XVII. stolia.

sa pokúšali o dobytie Prahy, ale vtedy bol uzavretý mier a hrozná vojna sa skončila.

Slovensko za vlády Habsburgov. Vtedy, keď Česi bojovali proti Ferdinandovi II., vystúpil na Slovensku na obranu náboženskej slobody **Gabriel Betlen**. Horšie bolo za vlády **Leopoldovej** (1657—1705). Protireformácia bola násilím prevá-

dzaná, preto sa na Slovensku rozpútal dlhotrvajúci boj.*) Proti cisárovi povstal **Imrich Thököly** (roku 1687), ale cisárske vojsko ho porazilo a generál **Caraffa** pripravil popredným šľachticom a mešťanom evanjelickým „prešovské jatky“, ktoré sa podobaly poprave na staromestskom námestí v Prahe. Potom ešte **František Rákóczy**)** zahájil boj proti habsburskému panstvu, ale i jeho zápas sa skončil bez úspechu. Cisár povolil evanjelikom len toľko, že si v každej stolici mohli postaviť dva kostoly.

23. **Českí bratia a Ján Amos Komenský.**

Peter Chelčický. Juhočeský píšmák Peter Chelčický z Chelčíc pri Vodňanoch bol muž hlbokej mysli, premyslel dôkladne Písmo sväté a učenie Husovo, hlásal už za bojov husitských, že kresťan nemá splácať zlé zlým, ale má odpúšťať.

Českí bratia. Jeho učenie sa len pomaly ujímalo. Tí, kto sa k nemu hlásili, utvorili spoločnosť čiže jednotu náboženskú. Medzi sebou sa volali bratmi a sestrami, preto ich nazývali **Českými bratmi** čiže **Jednotou bratskou**. Jednota bratská bývala veľmi prenasledovaná.

Jednota mala svoje strediská v Mladej Boleslavi a v Litomyšli. Do Jednoty bratskej sa hlásili najlepší synovia národa. Chlúbou Jednoty bol **Ján Blahoslav** († 1571). Preložil do češtiny Nový zákon. Bratia preložili a vydali pozdejšie celú bibliu v Kraliciach na Morave a preto sa nazýva **Kralickou bibliou**.

K českým bratom patrili i **Ján Amos Komenský**.

Exulanti. R. 1627 vyhlásil cisár Ferdinand II., že nestrpí vo svojich zemiach evanjelikov a českých bratov. Preto sa museli vysťahovať tí, ktorí sa nechceli zriecť svojej viery. Ale vysťahovať sa smeli len šľachtici a mešťania, sedliaci museli zostať doma a prestúpiť na vieru katolícku.

Vyhnaní čiže exulanti ťažko sa lúčili so svojou vlasťou. Neďaleko Litomyšle lúčili sa s rodnou zemou. Z ich slz vraj vyrástly červené ruže a preto sa to miesto nazývalo „ružovým paloučkom“. Tam vraj zakopali i kalich, z ktorého naposled prijímali.

*) *Samo Tomášik, Malkotenti. — Jégé, Adam Šangala.*

***) *Janko Kalinčiak, Svätý Duch. — Jégé, Kuruci.*

Vyhnanci dúfali, že sa budú ešte môcť vrátiť do vlasti. Tešili sa nádejou, že Švédi porazia cisára. Švédi síce zvíťazili, ale nemohli pohnúť cisára k tomu, aby sa českí exulanti smeli vrátiť do vlasti.

Ján Amos Komenský. Pre vieru musel opustiť vlast i Ján Amos Komenský, slávny učiteľ. Učil správne učiť a hlásal, že sa každé dieťa má vyučovať v materinskom jazyku. Vychovateľské zásady Komenského platia podnes.

Dobrá povest' o Komenskom sa rozšírila po celej Európe — len rodná zem bola mu zavretá. Po dlhom blúdení zomrel v holandskom meste Amsterdame r. 1670. Bol utešiteľom rozptýlených krajanov a spolu s nimi veril, že sa preca bude môcť vrátiť do rodnej zeme.

24. Panské kaštiele. — Sedliaci za poddanstva.

Na hradoch žili ľudia v odlúčenosti od života dedinského a mestského. Zvlášte v zime bývalo tam smutno. Zato v kaštieloch bývalo veselo. Konaly sa tam časté schôdzky a hostiny. Na hostinách sa mnoho pilo a potom vznikaly bitky a srážky, takže sa hostia často dokrvavili.*)

Keď neskoršie šľachta odchádzala do cudzozemska, vracala sa odtiaľ s prázdny mšcom a zlým zdravím. Rušný život býval i v zemianskych kúriach (domoch). Bujnosti pribudlo odtedy, čo i zemaniamali právo variť pivo; predtým to bývalo len právom miest. Pijatyka sa rozmáhala, páni i sedliaci upadali do dlžôb a majetky často menili svojich majiteľov.

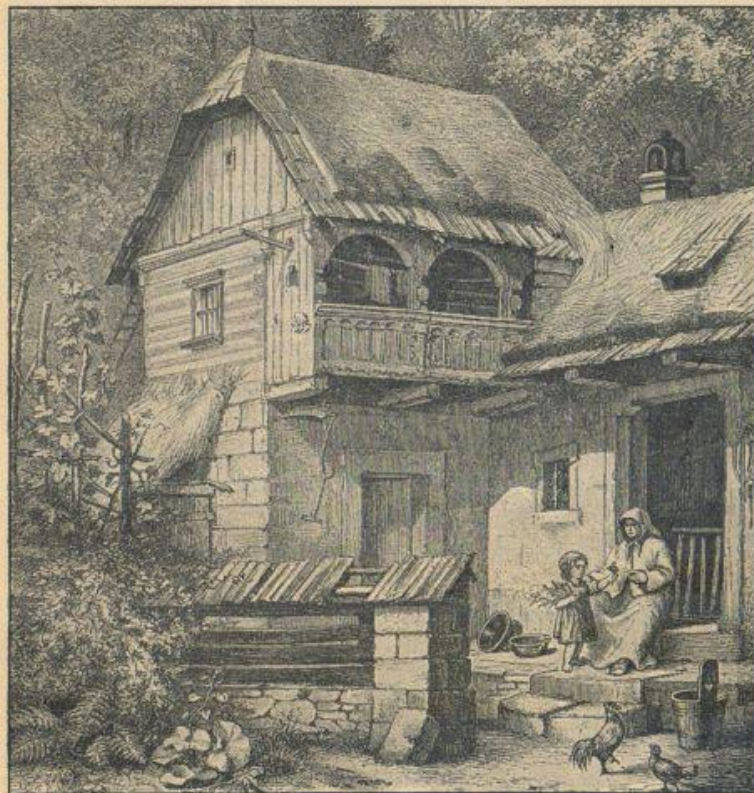
Roboty a platy. Sedliaci neboli páni svojich pozemkov; tie boly panské. Sedliaci museli z nich platiť peniaze alebo prírodniny a pracovať určitý počet dní na panskom. Vrchnosť rozhodovala o všetkom, ešte i o tom, či deti poddaných smú ísť na remeslo alebo do školy. Panskí úradníci starali sa len o to, aby mali dosť robotníkov, a keď sa ich nedostávalo, zvýšili počet robotných dní. Poddaným zostaly len nedele a sviatky a nočný čas na prácu na ich pozemkoch.

Život poddaných. Poddaní žili v biede a nedostatku. Pole nevyháľalo toľko, aby stačili z neho platiť pánom, kráľovi dane a kňazom desiatky. Niekedy im sotva zostalo toľko, aby si mohli soli kúpiť.

*) Martin Rázus, Julia. — Janko Kalinčiak, Reštavrácia.

Sedliacke chalupy sa ostre lišily od panských kaštielov, ktoré sa vypínaly nad mnohými osadami.

Na panské museli chodiť poddaní bez reptania. Do roboty ich hnal dráb korbáčom. Keď sa niekto previnil, súdili ho v ka-



Obr. 37. Gazdovstvo na Turnovsku v Čechách.

štieli a odsudzovali najčastejšie na dereš. Bedovania poddaného ľudu nikto nepočúval.

Úleva poddaným. Poddaným sa dostalo úľavy až za Marie Terezie (1740—1780), ktorá im zmenšila roboty. Sedliaci sa nazdávali, že kráľovna zrušila robotu úplne, a preto sa vzbúrili

proti pánom (r. 1775). Ale povstanie bolo krvave potlačené. Vďačne spomínali sedliaci na **Jozefa II.** (1780—1790), ktorý zrušil nevoľníctvo, to jest, že sa sedliaci stali osobne slobodnými. Jozef II. nahliadol, že treba zaviesť i náboženskú slobodu, a preto vydal r. 1781 **tolerančný patent** (tolerancia = snášanlivosť), čím povolil slobodné vyznávanie náboženstva evanjelického a pravoslávneho.

+

V.

Z poníženia k slobode.

+

25. Poníženie národa a jazyka.

Úpadok jazyka českého. Už od 17. storočia počal sa v Čechách a na Morave šíriť jazyk nemecký. Na Slovensku ešte skoro 200 rokov bola úradnou rečou reč latinská. Bývalo vtedy zvykom, že šľachtici posielali svoje deti do cudziny na vyššie školy. Mladí šľachtici radi cestovali, aby poznali svet. Nejednen z nich vedel hovoriť viac rečí. Tiež sa stávalo skoro pravidlom, že sa šľachtici oženili s cudzinkami, ktoré nikdy nesrástly s našou vlasťou, s národom necítily, jeho zvykmi a rečou pohrdali.

Nemecký jazyk na postupe. Už pred bitkou na Bielej hore sa usadzovali v Čechách a na Morave cudzinci. Usadzovali sa v mestách, zakupovali si panstvá a stavali si krásne kaštiele, pri ktorých zakladali veľkolepé parky. Mnohí cudzinci sa dostali do významných úradov a rozhodovali o osudoch českého národa. Najhoršie časy nastaly po bitke belohorskej, keď nemčina bola na postupe. Nemecky sa hovorilo v mestách, v kaštieľoch a v úradoch. Jazyk český sa ozýval len po dedinách alebo v chudobných domácnostiach remeselníckych po mestách. Boli i takí ľudia, ktorí sa za svoj jazyk stydli a opovrhovali ním.

Ľud bez školského vzdelania. Ľud nemal žiadnej príležitosti, aby sa vzdelal. Vtedy nebolo povinnej návštevy školskej a nemožno sa diviť, že na dedine len málokto vedel čítať a písať. Knihy, ktoré čítavali, boli len obsahu náboženského. Katolíci mali svojich spisovateľov doma. Evanjelici si mohli opatrovať

knihy len tajne. Po evanjelických knihách pátrali jezuiti, odnájali a pálili ich*).

Pretože jazyk český nepestovali, upadal. Dobré slová a výrazy boli nahradzované nemeckými alebo tvarmi nesprávnymi.

26. Prebudenie národa.

Úsilie o národné vzdelanie. Maria Terezia a Jozef II. zaviedli povinnú návštevu školskú. Ale do škôl bola násilne zavádzaná nemčina. Tak tomu bolo i na Slovensku. Ale uhorská šľachta sa tomu vzpierala a usilovala do škôl a úradov uviesť maďarčinu. Časom sa im to podarilo a potom začala maďarčina vytlačť slovenčinu zo škôl, úradov a miest. Slovensky hovorilo sa len na dedinách. V mestách slovenčinou pohrdali, takže jej hrozilo, že celkom zanikne. Mnohí sa hanbili i za svoje slovenské mená a premieňali si ich...

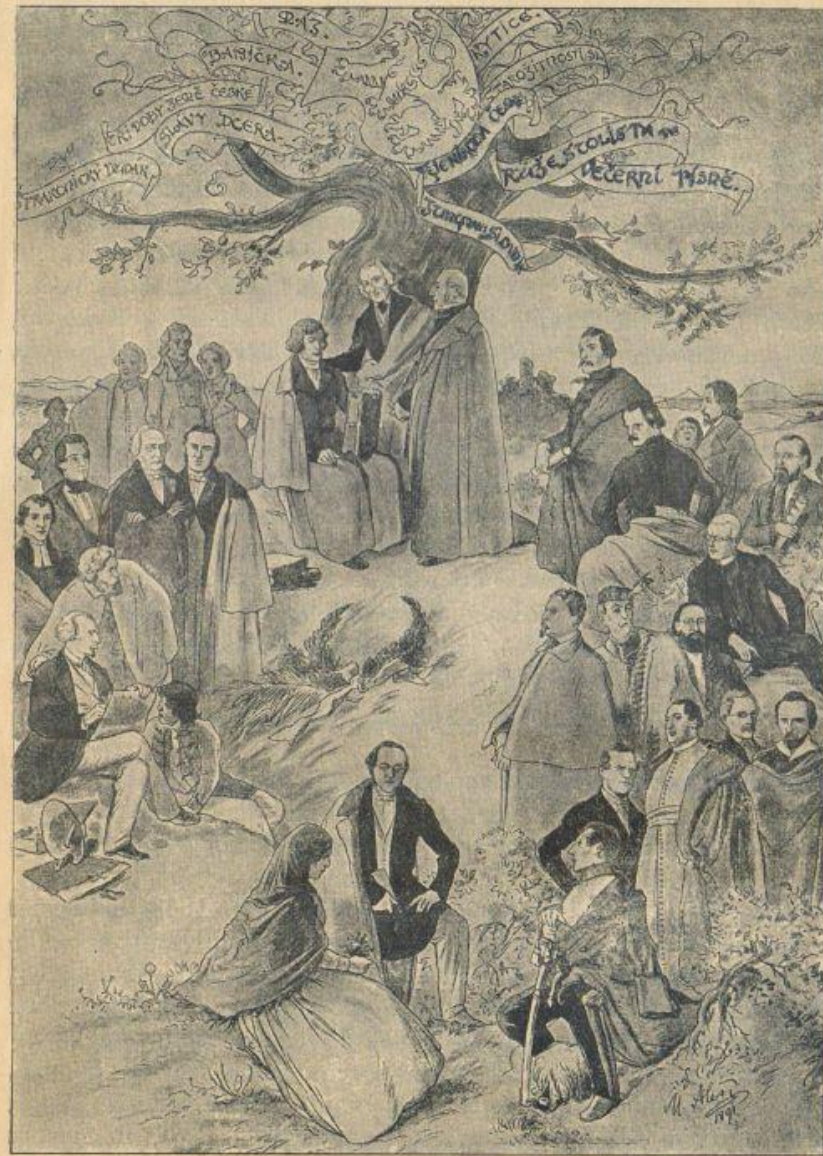
Roku 1861 dôrazne žiadali Slováci splnenie svojich požiadavkov známym **Memorandom** (pamätný spis), ktorý banskobystrický biskup **Štefan Moyses** predostrel panovníkovi. Vtedy povolené bolo založiť **Maticu slovenskú** a tri gymnáziá. Ale Slováci sa dlho netešili svojim kultúrnym ústavom, lebo v rokoch 1874 a 1875 boli zrušené a Matica zavretá. Lenže volanie po národných právach tým neustalo, k starším bojovníkom hlásili sa noví a povzbudzovali národ v ťažkých časoch.

V Čechách už koncom 18. storočia ozval sa jezuita **Bohuslav Balbín**, ktorý prebúdzal lásku k materinskej reči. Jeho spis „Obrana jazyka českého“ stal sa posilou v boji proti nemčine. Obetavým kníhkupcom a nakladateľom vzdelávacích a poučných kníh pre český ľud bol **Václav Matej Kramerius**. Jeho kníhkupectvo sa volalo **česká expedícia** (výpravňa).**)

Zo spisovateľov sa vyznamenal predovšetkým **Jozef Dobrovský** († 1829), ktorý zostavil mluvnicu jazyka českého, **Jozef Jungmann** († 1847) zase vydal päťdielny slovník česko-nemecký, v ktorom uložil slovné bohatstvo jazyka českého, **Pavel Jozef Šafárik** († 1861) ukázal na starobylosť a význam Slovanov, **František Palacký** († 1876) napísal dejiny českého

*) Jirásek, *Temno*.

***) Jirásek, *F. L. Věk*.



Obr. 38. Mikuláš Aleš, *A tá naša lipa už je zelená.*

národa, básnik **Ján Kollár** († 1852) horlil za svornosť a jednotu všetkých Slovanov, novinár **Karol Havlíček Borovský** († 1856) bojoval neohrozene za práva národa.

V práci starších pokračovali mladší. Tak **Miroslav Tyrš** († 1884) pracoval pre telesné a mravné povznesenie nášho národa. Hudobní skladatelia **Bedrich Smetana** († 1884) a **Anton Dvořák** († 1904) boli známi i za hranicami. Vo výtvarnom umení sa vyznamenali maliari **Jozef Manes** († 1871), **Mikuláš Aleš** a sochár **Jozef V. Myslbek**. Zo spisovateľov a básnikov vynikli **Ján Neruda**, **Božena Němcová**, **Svatopluk Čech**, **Jaroslav Vrchlický**, **Andrej Sládkovič**, **Svetozár Hurban Vajanský**, **Hviezdoslav**, **Kukučín** spolu s ostatnými umelci a učenci, všetci podľa svojich síl „verní v práci, verní v utrpení“ viedli československý národ k sláve a víťazstvu.

Príslušníci všetkých stavov prispeli ku cti mena celého národa. Tak **Prokop Diviš** zhotovil prvý hromosvod, **Jozef Božek**, strojník, r. 1815 zostrojil parný voz a parnú loď, **Jozef Ressel** vynášiel lodnú šraubú. Tiež ne jeden robotník stal sa zakladateľom dnešnej továrne. Na príklad svojou húževnatosťou a vytrvalou prácou vydobyl si svetového mena obuvník **Tomáš Baťa** a iní.

27. Bojom k víťazstvu a slobode.

Rakúsko-Uhorsko. Roku 1804 cisár **František** pomenoval všetky územia, nad ktorými vládol rod habsburský (zeme české, uhorské, alpské a severoitalské), Rakúskom; po roku 1867 nazývala sa ríša Rakúsko-Uhorskom.

Žije, žije duch slovanský. V rokoch 1792—1848 darmo sa usilovali Česi a Slováci, aby sa v školách učilo rečou materinskou. Viedenská vláda prenasledovala každú snahu po voľnosti. Preto boli prísne skúmané časopisy a knihy; to, čo sa úradom videlo nebezpečným, bolo vyškrtnuté (cenzurované). Ale tento útisk nepomáhal, naopak našich otcov v zápase utvrdzoval. Od r. 1834 znela pieseň „Hej Slovania,“ ktorá hlásala: „žije, žije duch slovanský, bude žiť na veky!“ Složil ju Slovak **Samo Tomášik**. Vtedy sa tiež počala ozývať naša hymna „Kde domov můj,“ složil ju **Jozef Kajetán Tyl** a **František Škroup**;

o niečo pozdejšie zaznela na Slovensku bojovná pieseň „Nad Tatrou sa blýska.“ *Slavoslav slavofuska.*

† **Zápas Čechov a Slovákov za jazykové práva.** Roku 1848 sa zdalo, že túžby národov rakúskych budú splnené a že sa im dostane slobody. Ale nádeje tie boli čoskoro udusené za vlády mladého, neskúseného panovníka **Františka Jozefa** (1848—1916). Nastalo nové prenasledovanie Slovanov, ktorí volali po svojich právach a po rovnoprávnosti s Nemci a Maďarmi. O požiadavky tie sa viedol tvrdý boj. Za Čechov hovoril vedľa **Palackého dr. František Ladislav Rieger**. Na Slovensku hájil jazykové práva slovenské **Michal Miloslav Hodža** a **Eudevít Štúr**.*) **Palacký** prestal veriť, že Rakúsko bude voľakedy spravodlivé k národom slovanským. Predpovedal, že preto Rakúsko zanikne.

Pomer Rakúsko-Uhorska k susedom. Cisár **František Jozef** a jeho vlády nevedeli si získať dôveru slovanských národov, ktorých práva skracovali. Nebolo divu, že Česi hľadali priazne a priateľstva vo Francúzsku a v Rusku. V Rakúsko-Uhorsku rozhodovali Nemci a Maďari. Nevedeli si však získať priazeň susedných národov. Tak si znepriatelili Rusko, Francúzsko a Srbsko. Sblížili sa len s Nemeckom za cisára **Viliama II.** a s Itáliou, ačkoľvek oba štáty ešte roku 1866 bojovaly proti Rakúsku.

Smrť rakúsko-uhorského následníka trónu. Nástupcom cisára **Františka Jozefa** mal byť jeho príbuzný **Ferdinand** (z rodu d'Este). Tvrdilo sa o ňom, že je nepriateľom Srbov, ktorí boli r. 1908 pobúrení tým, že **František Jozef** privtelil k svojej ríši Bosnu a Hercegovinu. V oboch zemiach bývajú Srbi. Srbsko samo si myslelo, že budú pripojené k nemu. Tam rástlo nepriateľstvo k Rakúsko-Uhorsku. Keď v júni r. 1914 prišiel následník trónu **Ferdinand** do Bosny, zavraždili ho v Sarajeve i s jeho manželkou tamojší srbskí mladíci.

Vznik svetovej vojny. Rakúsko-Uhorsko žiadalo na nátlak Nemecka nemožné poníženie Srbska. A pretože sa Srbsko tak ponížiť nemohlo, vypovedal mu cisár **František Jozef** vojnu. Bola obava, že dojde k svetovej vojne. Došlo. Na stranu Srb-

*) *Martin Kukučín, Kibká. — Vladimír Hurban, Eudevít Štúr (historická hra).*

ska sa postavilo Rusko, Francúzsko, Anglia, Japonsko, neskoršie Itália, Rumunsko a Spojené štáty severoamerické, ktorých prezidentom bol Woodrow (Vudrov) Wilson (Uilsn). Tieto štáty spolu sa volaly Dohoda. Na strane Rakúsko-Uhorska bojovalo Nemecko, Bulharsko a Turecko.

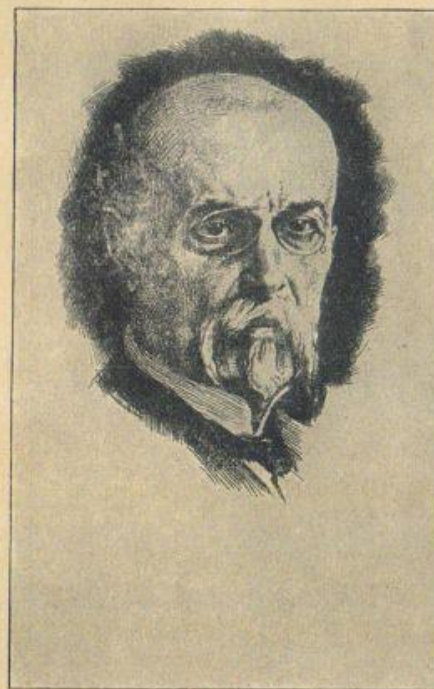
Svetová vojna bola strašná. Tolko ľudí dosiaľ nikdy nebojovalo proti sebe. Bojovalo sa na zemi i pod zemou, na vode i pod vodou, ba i vo vzduchu. Krvavý zápas si vyžiadal nemiernu obeť na životoch, na zdraví a majetku. Mnohí boli vojnou celkom ožobráčení.

Odboj Čechov a Slovákov proti Rakúsko-Uhorsku. Česi a Slováci vedeli hneď od počiatku svetovej vojny, že ide aj o nich. Utvrďovali sa vo viere, že im svetová vojna prinesie samostatnosť. Tisíce Čechov a Slovákov dávalo sa zaujímať, zvlášte v Rusku. Mnohí z nich utvorili s krajanmi tam usadenými vojenské sbody, tak zvané legie, ktoré sa hrdinsky bily s vojskom nemeckým a rakúsko-uhorským. Mnohí z legionárov sa vyznamenali v pamätnej bitke pri **Zborove** (východne od Lvova v Haliči) dňa 2. júla r. 1917. Svojou udatnosťou budily legie obdiv a uznanie celého sveta, najmä však u štátov dohodových. Tiež vo Francúzsku, Itálii, Srbsku a Rumunsku bojovaly udatne československé legie.

Doma všetci tí, ktorí cítili národne a priali víťazstvo Dohode, boli v stálom nebezpečenstve, že budú prezradení. Nejednen z nich bol odsúdený do žalára alebo na smrť. Ale pri tom neprestali veriť, že príde deň oslobodenia. Všetko prenasledovanie znášali s myslou statočnou. Ani hlad a drahota nemohly ich skrušiť.

T. G. Masaryk. Prední mužovia uvažovali, ako rozbiť Rakúsko-Uhorsko a vydobýť samostatnosť Čechom a Slovákom a ako získať pre túto myšlienku štáty dohodové. Preto niektorí naši mužovia tajne opustili Rakúsko-Uhorsko, aby v cudzine mohli pracovať proti nemu. Tak utiekol do cudzozemska vynikajúci univerzitný profesor dr. **Tomáš Garrigue (Garyk) Masaryk**, jeho žiak **Eduard Beneš** a iní. Nadviazali styky s hviezdárom dr. **Milanom Rastislavom Štefánikom** usadeným vo Francúzsku a s dávnym priateľom nášho národa francúzskym historikom **Arnoštom Denisom (Deni)**, ktorý slovom i perom pracoval proti monarchii Rakúsko-uhorskej.

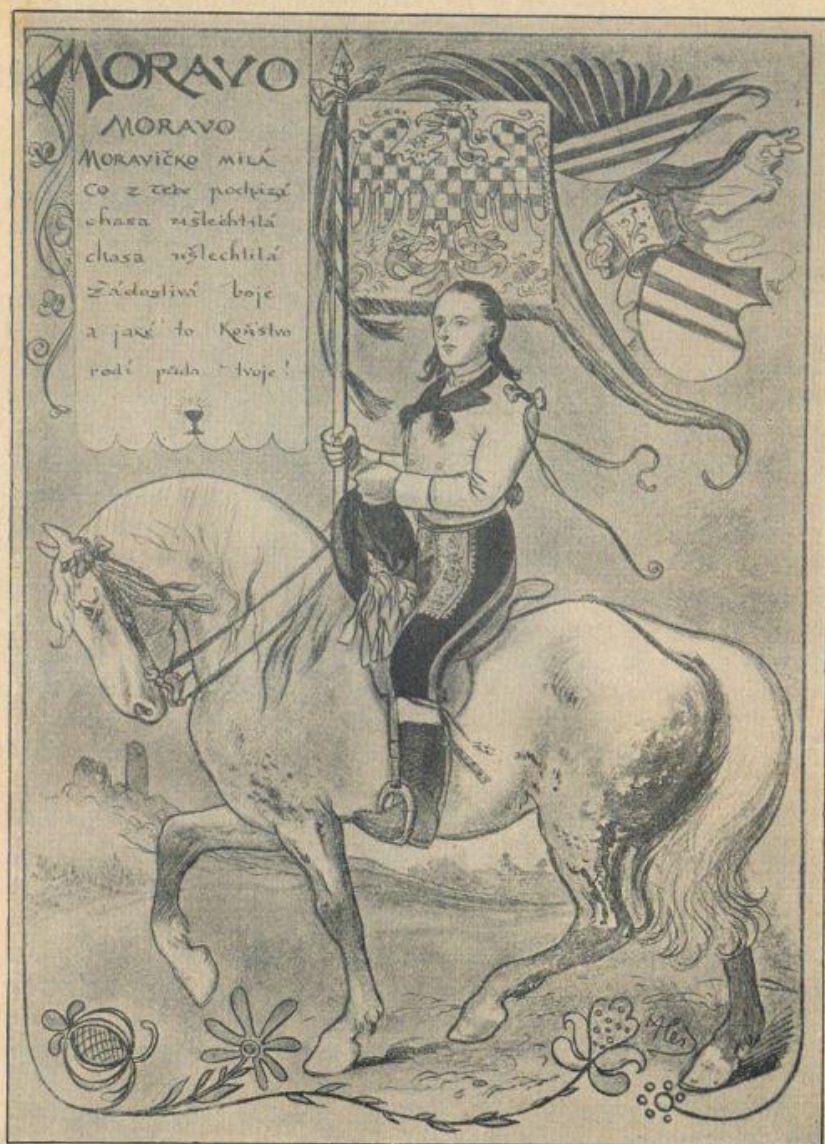
Masaryk (* 7. marca 1850 v Hodoníne na Morave) pustil sa do zápasu s mladistvou silou ducha i tela, ačkoľvek mal skoro 65 rokov. Pracoval pre samostatnosť československého národa v Itálii, vo Švajciarsku, vo Francúzsku, v Anglii, v Amerike. Všade presviedčal rozhodujúcich štátnikov, že treba, aby Rakúsko padlo a obnovená bola samostatnosť československá, zvlášte keď mohol poukázať na chrabré naše legie, ktoré Dohode preukázaly služby neoceniteľné. Ale profesor Masaryk



Obr. 39. Max Švabinský, Prezident T. G. Masaryk.

pracoval i medzi svojimi, na pôde ruskej i rumunskej. Radil, napomínal, povzbudzoval.

Zánik Rakúsko-Uhorska. Rakúsko-Uhorsko a jeho spojenci boli už v polovici roku 1918 celkom vysilení a v októbri toho roku nástupca Františka Jozefa cisár **Karol I.** (1916—1918) požiadal Dohodu o mier.



Obr. 40. Mikuláš Aleš. *Moravo, Moravo, Moravičko milá.*

Deň slobody. Na tú chvíľu čakal náš národ a vtedajší jeho predstavitelia vyhlásili v Prahe dňa **28. októbra 1918** samostatnosť československého štátu. Táto radostná zvesť sa rozšírila na Morave a v Sliezsku dňa 29. októbra. Slovenskí národovci vyhlásili dňa 30. októbra 1918 v Turč. Sv. Martine slávnostnou deklaráciou oslobodenie Slovenska. Mierovou smluvou pripojená bola k nášmu štátu i Podkarpatská Rus.



Obr. 41. Dr. Milan Rastislav Štefánik.

Československá republika — prezident Masaryk. Zástupci celého národa sišli sa dňa 14. novembra 1918 v Prahe a tam prehlásili československý štát republikou. Potom jednomyselne zvolili jej prezidentom T. G. Masaryka z vďačnosti za nesmierne zásluhy o oslobodenie. Masaryk ako víťaz vrátil sa

domov dňa 21. decembra 1918 a usadil sa v bývalom sídle českých kráľov na hrade pražskom.

Duch slávnych dedov stál pri národe a nedal mu zahynúť. Cestou plnou utrpenia a namáhavou prácou sa dostal národ k slobode. Každý syn alebo dcéra národa, kto statočne a svedomite pracoval, má zásluhu o to, že náš národ mohol si vybojovať samostatnosť.

C.

Čítanka dejepisná.

Z prvých dôb kresťanských.

1. Svätopluk, kráľ ríše veľkomoravskej, v povesti.

Svätopluk, kráľ veľkomoravský, vraj nezomrel na svojom dvore, ale zmizol bezo stopy, vytratiac sa zo svojho vojska. Kedysi o polnoci, keď vojsko spalo tvrdý sen, vysadol v tichosti na svojho koňa, opustil ležanie vojska a prenasledovaný výčitkami svedomia, že v živote mnoho hrešil, odišiel. Šiel, až prišiel do hustých lesov. Zastavil sa na mieste, ktoré sa volá **Zobor**, kde bývali traja pustovníci. Svätopluk zabil tam svojho koňa, ukryl v zemi svoj meč, odložil kniežacie rúcho a obliekol sa do šiat kajúcnikov. Pustovníci s podivom hľadeli na svojho nového druhu. Nikto z nich nepoznal Svätopluka. Podivili sa ešte viac, keď sa rozhodol, že im postaví kostolík. A skutočne postavil.

Svätopluk neprezradil do poslednej hodiny svojho života, že je kráľom veľkomoravským. Iba vtedy, keď sa lúčil so životom, povedal pustovníkom, kto je. A s Bohom smierený pokojne umrel.

2. Kráľ Jačmienok.

Svätopluk zmizol a na Morave nikto nevedel ako. Darmo ho hľadali. Ale dlho hľadali tiež i jeho nástupcu.

Vtedy žil v kraji přerovskom bohatý, múdry a spravodlivý pán. S hradu, ktorý sa volal **Chropiň**, vládol nad svojimi pod-

danými ľudsky. Jeho si zvolili Moravania za kráľa. Bola z toho radosť veľká, radovali sa páni i poddaní.

Aby poznal celé svoje panstvo, prechádzal kráľ všetkými jeho končinami. Všade ho radostne uvítali. Niekde ho vítali chlebom a soľou, inde vystrojili veľké hody. Ale keď sa kráľ vrátil z ciest na Chropiň, zatúžil po skvelom živote. Aby sa rozveselil, vystrojil štedré hostiny, na ktoré sa schádzali bohatí páni.

Časté hody znepokojovaly robotný poddaný ľud. Hody stály mnoho peňazí, ktoré kráľ vydieral na úbohých poddaných.

S úzkosťou pozorovala počínanie svojho muža i jeho žena. Tú ľud ctil a miloval, pretože sa dozvedel, že sa ho ujíma u svojho muža. A jako nepekne sa choval kráľ k svojmu ľudu, tak sa choval i k svojej žene. Preto ľud počal kráľa nenávidieť.

Raz sa tiež ujala kráľovna poddaných. Vtedy sa kráľ rozhneval, vytasil meč a hnal sa po dobrotivej panej. Tá sa útekem zachránila a skryla sa v dozrievajúcom jačmeni.

Keď obilie dozrelo, našly dedinské ženy kráľovnu a pri nej krásneho, zlatovlasého chlapčeka. Pomenovali ho na pamiatku po obilí, v ktorom ho našly, **Jačmienok**.

Kráľ dal pátrať po svojej žene, zvlášte keď sa dozvedel, že sa jej narodil synček. Keď vypátral jej úkryt, dal ju i so synom odvieť kamsi ďaleko. Nikto však nevedel kam. Pozdejšie opäť po nich zatúžil. Vydal sluhom rozkaz, aby ju vyhľadali a k nemu priviedli. Ale sluhovia darmo hľadali. Preto sám kráľ začal vyhľadávať svoju rodinu. Prechodil hory-doly, ale po zmiznutých nikde ani pamiatky. Na koniec dostal sa na Slovensko a unavený kráčal úbočím hory Zoboru pri Nitre. Tam našiel pútnik pustovníu, kde slúžil Bohu starý pustovník. Vypytoval sa ho, či nevie niečo o jeho žene a synovi. Pustovník vážne sa zahľadel na príchodzieho a potom prísne hovoril: „Si veľký hriešnik a nie si hoden ani manželky ani syna! Preto ich ani nenajdeš, a jako si ty bol metlou zeme moravskej, tak bude tvoj syn jej spásou a nádejou. Ako tebe zlorečia, tak budú jeho požehnávať, lebo keď bude Morava nepriateľmi sklúčená, Jačmienok sa stane jej osloboditeľom! Ty sa vráť domov a kaj sa!“

Smutný vrátil sa kráľ na Chropiň. Prestala ho tešiť sláva a moc, prestal ho tešiť svet, až v zúfalstve skočil do bezodnej hradnej studne, kde zahynul.

Pustovníkova predpoveď sa skoro rozniesla po celej Morave a prechádzala s pokolenia na pokolenie. V najťažších časoch bol Jačmienok moravskému ľudu útechou a nádejou na lepšie časy. Ľud veril o ňom, že ho z biedy vytrhne a zbaví útisku.

Kto z vás bol už na Morave a v ktorej časti? — Čo znamená slovo robota a robotovať?

3. Svätý Prokop.

Neďaleko Českého Brodu je obec **Chotouň**. V nej žil spravdivý muž so svojou ženou. Mali synčeka **Prokopa**, ktorý sa vyučil v škole pri vyhradskom kostole.*) Potom vstúpil Prokop do benediktínskeho kláštora.

Bývalo zvykom v tých časoch, že mnohí ľudia odchádzali do samoty a žili pustovníckym životom. Vyhľadávali samotu preto, aby sa nerušené mohli vhlbiť do náboženského rozjímania. Živili sa lesnými plodmi. Keď viac pustovníkov žilo pospolu, spravovali sa určitými pravidlami čiže reholami. Vtedy nazývali sa už mníchmi čiže rehoľníkmi. Pozdejšie stavali si priestranné budovy, ktoré sa volaly kláštormi.**)

Prvých mníchov, tak zvaných benediktínov, priviedol do Čiech pražský biskup sv. Vojtěch z Itálie a založil pre nich prvý kláštor v Břevnove (pri Prahe).

V kláštore oboznámil sa Prokop s bohoslužbou staroslovan-skou, ako ju zaviedli v ríši veľkomoravskej Cyril a Metod.

Prokop túžil po úplnej samote a vybral sa do sázavských lesov. Tam sa usadil blízko skaly, v ktorej vraj bývali čerti. Tí ho všelijako znepokojovali. Ale bezúhonný život bol mu najlepším štítom proti ich úkladom. Pozdejšie mu vraj i pomáhali pri rúbaní lesa.

Jedného dňa poľoval knieža Oldřich v sázavských lesoch. Prenasledoval krásneho jeleňa, ktorý ho priviedol až k miestu, kde Prokop osekával strom. Tam sa jeleň zastavil, ako by už

*) Jaroslav Vrchlický, *Legenda o sv. Prokopu*.

**) Slovo kláštor vzniklo v latinského slova *claustrum*, ktoré je odvodené od slovesa *claudo* (klaudó) zavieram.

bol v úplnej istote. Knieža sa zarazil, keď videl pred sebou záhadného človeka. Potom sa pustil s ním do reči. Pýtal si od neho vody, aby uhasil svoj smäd. Slúbil Prokopovi, že mu urobí všetko k vôli, o čo ho len požiada. Prokop žiadal, aby mu tam vystavil kláštor. Knieža mu to prisľúbil a slub i vyplnil. Prokop sa stal prvým opátom kláštora, v ktorom sa odbavovala bohoslužba jazykom slovanským.

4. Povest o Mníškinej veži.

Mníškina veža vypína sa na strmej skale nad Dunajom pri Devíne. Patrila k Devínu a bola s ním spojená padačím mostom.

Žil kedysi na Devíne mocný rytier, ktorý rád chodieval na dobrodružné cesty do ďalekých zemí. Na takej dobrodružnej ceste sa dostal až do Korutánska. Tam sa soznámil s krásnou devou z bohatej rodiny a uniesol ju na Devín.

Dievča malo sa stať mníškou a preto ho rodina chcela odňať devínskemu rytierovi. Strýc dievčaťa, opát Isenberg, viedol výpravu na Devín, kde sa chystali na svadbu rytiera s dievčaťom. Raz bol rytier na poľovačke, keď mu sluha zvestoval, že opát odnáša z Devína jeho mladuchu do kláštora. Ako blesk hnal sa rytier so svojou družinou za opátom a odňal mu devu.

Na druhý deň slávili svadbu a hlučné veselie. Ale práve vtedy, keď novomanželia odchádzali od oltára, oznamoval prestrašený sluha, že opát vtrhol do hradu a blíži sa ku kaplnke. V úzkosti utiekol rytier do veže nad Dunajom. Myslel si, že sa tam ubráni. Ale útočný opát dal zapáliť dvere na veži a tak sa dostal do nej. Rytier i s mladuchou utiekol až na najvyššie miesto na veži, a keď videl, že je všetko stratené a s opátom nemožno vyjednávať, objal svoju ženu a skočili do Dunaja.

Hrad Devín potom spustnul a vežu nad Dunajom pomenovali Mníškinou.

5. Materinská láska požehnaním vlasti.

Bratovražedné boje medzi Přemyslovci neustávaly. Prudký boj sa rozpútal medzi kniežaťom Vladislavom a Soběslavom. Po rokoch ochorel Vladislav. Nemocného navštívila matka a do-

jemnými slovy pohla ho k tomu, aby sa smieril so Soběslavom, keď mu takto hovorila: „Synu, neplačem nad tebou a tvojím osudom, ale nad osudom tvojho brata. Ten je uprchlíkom a radšej by šťastne umrel, ako nešťastne žil.“ Vladislav odpovedal matke: „Urobím, matko, čoho si žiadaš, nie som z ocele, aby som zapomenul na svojho brata.“

Vladislav dal si zavolať Soběslava, bratia sa smierili a matka ich požehnala. Vtedy sa splnilo staré slovanské príslovie: „Na slnci teplo a synovi pri matke blaho.“

Z časov rytierskych.

6. Tatári na Morave a na Slovensku.

V tom čase, keď v Čechách a na Morave vládol kráľ Václav I., sužovali južné Rusko a Poľsko Tatári, ktorí vtrhli do Európy z ďalekej Ázie. Chceli vtrhnúť i do Čiech, ale ich úmysel prekazil kráľ Václav. Zato si našli cestu na Moravu.*)

Kraj, ktorým Tatári tiahli na malých a rýchlych koňoch, spustošili hrozne. Dediny a mestá vyplienili, obyvateľstvo vyvražďili a mesto potom zapálili. Strach a hrôza predchádzala tatárske vojsko, pred ktorým obyvateľstvo utieklo a skrývalo sa po horách.

Kráľ Václav poslal proti Tatárom na Moravu Jaroslava zo Šternberka, ktorý sa pred tým nazýval Hviezdohorský. Ale v tých časoch česká šľachta rada si dávala nemecké mená; tak urobil i rod Hviezdohorských. Jaroslavovi prialo šťastie. Prekvapil Tatárov pri Olomouci a porazil ich. Pred Tatármi utieklo mnoho Moravanov na Hostýn, kde sa ohradili zásekami a soľatými stromami.

Tatári začali prudký útok, ale obležaní púšťali dolu svahom brvná, ktoré tatárske tlupy podrážaly a drtily. Vtom vyrazili i Moravia pod vodcovstvom Vratislava a rúbali nepriateľa. Tatári prestrašení rozprchli sa na všetky strany.

Na Slovensku. Vtedy vládol v Uhrách kráľ Béla IV. I do Uhorska vtrhli Tatári cez priesmyky v horách na Podkarpát-

*) Žofie Podlipská, Jaroslav Sternberg.

skej Rusi. Král so svojím vojskom postavil sa im do cesty na rieke Slanej, kde tatárske hordy úplne zvíťazily a sám kráľ Béla len útekem zachránil si život. Utekal cez územie Slovenska do Rakúska a Tatári ho prenasledovali. Cestou všetko pustošili a pálili, takže sa Slovensko podobalo púšti. Len hlboké lesy poskytovaly trochu ochrany. Pretože mnoho obyvateľov vyvraždili, volal kráľ po ich odchode cudzích osadníkov. Vtedy začal zakladať i mestá, do ktorých volal nemeckých kolonistov.*)

7. Blanickí rytieri. ↘

V povodí rieky Sázavy vypínajú sa nad okolím dva vrchy, Veľký a Malý Blaník. O Blaníku sa oddávna vypravovalo, že z neho vyjde spása pre národ, až mu bude najhoršie.

Dávno pred vekmi vtrhol do Čiech divoký nepriateľ, pred ktorým šírila sa hrôza a strach. Jeho cesty označovali pohoreniská a púšť. Kto mohol, utekal do hôr alebo na hrady, odkiaľ sa spoločne bránili pred nepriateľom. Tak sa bránil na Blaníku Zdenko Zásmucký so svojou družinou. Bránil sa statočne, ale neubránil sa a všetci tam zahynuli. Nepriateľ odišiel s veľkou korisťou.

Ľudia sa vracali do svojich spustošených domovov. Najprv chceli pochovať bojovníkov na Blaníku. Ale po mrtvých nebolo ani stopy, zmizli všetci.

Deviateho dňa však počuli v okolí štrnganie zbrane a dupot konských kopýt. Ľudia sa strachovali, že sa nepriateľ vrátil. Ale nikto neprichádzal. Zvedavejší išli v tú stranu, odkiaľ ten huk prichádzal. Vlastným očiam neverili, keď videli Zdenka Zásmuckého a jeho družinu. Cvičili sa v zápase a so zbraňou. Potom napojili kone v blízkej rieke a išli k Blaníku. Hora sa pred nimi otvorila, oni vošli a zem sa za nimi zavrela. Povest' o tom sa rýchle rozšírila na široko-ďaleko. A na Blaníku sa vraj každoročne tí hrdinovia cvičili a potom sa zase utiahli na odpočinok.

Na svahu Blaníka je skala podoby oblúka. Ľud veril, že tadiaľ je vchod do skrýše. V Čechách verili, že medzi blanic-

*) Samuel Tomášik, *Hladomra*. — Viliam Pauliny Tóth, *Tatarský plen*.

kými rytiermi je i sv. Václav, a často volali blanických rytierov vojskom svätováclavským.

Keď vždy raz do roka rytieri vychádzali, skala sa nezavrela, ale ostala otvorená. Za dávnych čias sa stalo, že sa akémusi pastierovi stratila ovca. Išiel ju hľadať a tak sa dostal až k tej skale. Vošiel do nej, ale vtedy sa skala zatvorila a pastier ostal vnútri. Videl tam tých rytierov, ako všetci spali, ba i



Obr. 42. Mikuláš Aleš, *Blanickí rytieri*.

jeho obklúčil sen a tiež zaspal. Nevedel, ako dlho spal. Až ho — po roku — prebudil jeden z rytierov a povedal mu: „Hľa, tu sú najlepší synovia českého národa a tí povstanú, až bude drahá vlasť v nebezpečí, zaženú a porazia nepriateľov.“

Tak ako si v Čechách vypravovali o blanických rytieroch, vypravoval si ľud na Slovensku o podobných hrdinoch v Sitne. Sitno je vrch na juh od Štiavnice. Tam tiež driemali hrdinovia a čakali, aby v najhoršom čase pomohli k víťazstvu svojmu rodu.*)

*) Martin Sládkovičov, *Husári v Sitne*.

Tieto povesti v dobách zlých a ťažkých naplňovali našich predkov nádejou, že prídu raz i lepšie časy. Takých blanických rytierov a sitnianskyh hrdinov videl náš národ za svetovej vojny v našich legionároch, ktorí vybojovali národu slobodu.

8. Kúzelník Žito.

Manželka kráľa Václava IV. **Zofia** bola dcéra bavorského vojvodu. Jej otec priviedol so sebou na veselie do Prahy niekoľkých kúzelníkov a čarodejníkov, ktorí prevádzali podivné kúsky a tak bavili hostí. Z nich jeden budil všeobecnú pozornosť a ten bol z nich najvyzývavejší. Jeho vyzývavosť dráždila Václavovho kúzelníka menom **Žito**. Vystúpil zpomiedzi divákov, postavil sa pred kúzelníka, roztvoril ústa od ucha k uchu a už mal hrdopýška v sebe. Vypluval iba jeho zamazané črievice. Diváci si pretierali oči, nazdávali sa, že sa im len v očiach mení. Ale hneď sa skoro zašli smiechom, keď sa Žito obrátil ku kadi, naplnenej vodou, a než sa kto nazdal, už bol cudzinec v nej a dusil sa vodou. Žito ho vytiahol a do niti mokrého ukázal obecenstvu. Cudzinec hľadel čím skorej zmiznúť. Žito jedného z hostí ešte vylákal k oknu. Keď sa cez okno poďíval na ulicu, prikúzlil mu Žito parohy, ktoré mal, kým ho čarodejník kúzla nezbavil. Cudzinci, keď sa vrátili domov, ešte dlho spomínali na kúzelníka Žito.

V znamení kalicha.

9. Voľba Jura z Poděbrad.

Českí páni uvažovali, kto by mal byť českým kráľom. Mnohí tak mysleli, že najlepšie by bolo zvoliť si niekoho z domácich šľachticov. Dňa 2. marca 1458 shromaždili sa stavovia českí na Staromestskú radnicu. Podľa starého obyčaja najprv odriekali modlitbu. Potom povstal mocný šľachtic **Zdenko Konopišťský** a prehovoril k shromaždeniu, že všetci cítia potrebu, aby kráľovstvo malo múdreho panovníka. Potom klakol pred gubernátorom a zvolal: „Nech žije Jur, kráľ a pán náš milosti-

vý!“ Potom i ostatní slúbili vernosť a poslušnosť novému kráľovi.*)

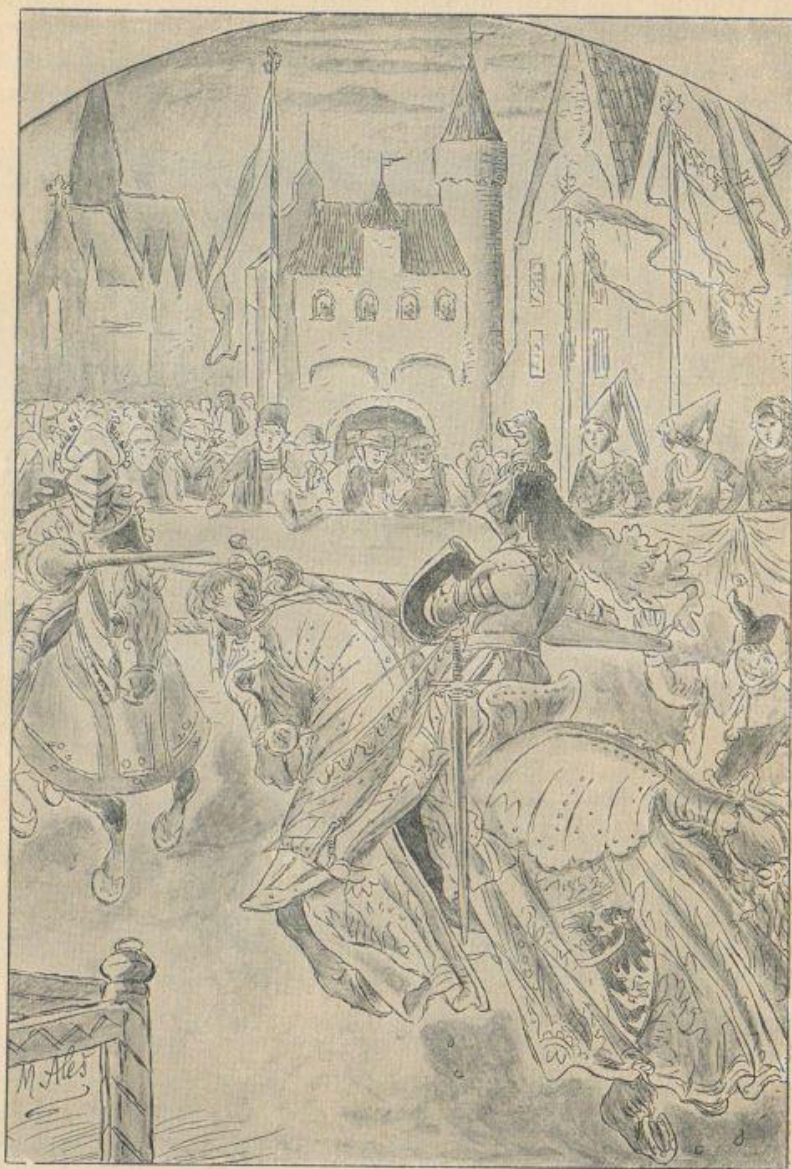
Pred staromestskou radnicou shromaždilo sa zatiaľ veľké množstvo ľudí, ktorí v neistote čakali, koho zvolia za kráľa.



Obr. 43. Mikuláš Aleš, Jur z Poděbrad.

A keď sa dozvedeli, že za kráľa je zvolený Jur z Poděbrad, zmocnila sa celého zástupu nesmierna radosť, lebo jeho túžba sa splnila. Hlahol zvonov oznamoval ľudu radostnú novinu.

*) Jirásek, Maryla: Blažený den. — Joz. Horčíčka, Stezkami našich dejin.



Obr. 44. Mikuláš Aleš, Ján Žehrovský z Kolovrat na turnaji.

Potom kráčal nový kráľ s húfom ľudu do týnskeho chrámu, kde sa odbavovali ďakovné bohoslužby, že sa voľba kráľa tak dobre skončila.

10. Z Čiech až na koniec sveta.

Keď v Čechách vládol Jur Podebrad, vykonal šľachtie Lev z Rožmitálu dlhú cestu po európskych krajinách.

V nejednom veľkom meste dal pán Lev z Rožmitálu vyvesiť štít svoj i svojich druhov na znamenie, že chce konať rytierske turnaje. Tak došlo k veľkému turnaju v Kolíne nad Rýnom, kde sa vyznamenal Ján Žehrovský z Kolovrat. Po turnaji bola veľká hostina, na ktorej boli i panie a dievky kolínske. Tie požiadaly pána Lva, aby im zatančil národné tance české. Tancovalo vraj 24 ozbrojených mládencov a 24 neozbrojených mali miesto tanečníci. Prítomným sa to veľmi páčilo. Žehrovský sa vyznamenal i v Brusele, kde si o ňom mysleli, že pochádza z rodu starých obrov. Tam videli po prvý raz behať o závod po zamrznutom rybníku — na brusliach.

Po dlhom putovaní dostala sa česká družina až do Španielska. Prišli až k skale, ktorú volajú „koniec sveta“ (Finistere), za ktorou sa rozprestieralo nekonečné more.

Keď sa družina Rožmitálova vracala do Prahy, vyšli jej v ústrety žiaci, rytieri, trubači, páni, ba i sám arcibiskup Ján Rokycana. Lev z Rožmitálu získal v cudzine česť českému menu. Darov vraj nikde neprijal. Keď mu ich ponúkali, hovoril, že neprišiel pre dary, ale zdokonaľiť sa v rytierskej čtnosti.

Vlast' naša pod panstvom habsburským.

11. Sedliacki hrdinovia.

Ján Kubata. V dobe najťažšej poroby sedliackeho ľudu boli však i sedliaci slobodní bez ťažkých ponižujúcich povinností. Ba i celé dediny boli slobodné. Také dediny mali svoje práva potvrdené kráľovskými listinami. Listiny opatrovali rychtári. Vrchnosti by boli veľmi rady zbavili dediny ich práv. Neraz sa o to pokúšali. Známy je juhočeský sedliak Ján Kubata,



Obr. 45. Mikuláš Aleš, Sedliacki povstalci.

ktorého v boji za práva susedov na blatá (pastviny) dala vrchnosť zmárniť. Dlho spomínali naňho vďační dedinčania a postavili mu pomník s nápisom:

Ja Ján Kubata,
dal som život za Blatá.

Ján Sladký Kozina. Dediny, ktoré ležia v Pošumaví, boli slobodné. Ich obyvatelia mali striežiť české pohraničie, aby tadiaľ nevníkol nepriateľ do vlasti. Povinnosťou ich bolo chodiť na stráž, preto ich volali „Chodovia“. Zato nemuseli robotovať a platiť kráľovské berne. Inak mali tie práva ako mesto Domažlice, kde mali svoj súd.

Už Ján Lucemburský a Karol I. potvrdili Chodom ich práva. A tak to bolo až do nešťastnej bitky na Bílej hore. Tá svojimi následkami stihla i Chodov.

Cisár odmenil za služby pána **Lamingra**. Dostalo sa mu Pošumavia a s ním i Chodska. Len slobodné obce Chodov mu nepatrily. Jeho syn bol človek nelútostivý a rád by ich bol pripravil o slobodu. Panskí úradníci Chodov dráždili. Chodovia sa bránili proti **Lomikarovi** (tak volali svojho suseda) svojimi listinami, ktoré pečlivo skrývala v obci Klenčí vdova po rychtárovi **Sladkom**, ktorého prezývali **Kozina**. Ale panskí drábi prepadli dom vdovin a skrinku s listinami odniesli do Trhanova na zámok Lomikarov. Ale najdôležitejšiu listinu skryla starena do záhrenia. Tak došlo k zápasu o chodské práva. Ich obhajcom sa stal **Ján Sladký Kozina**. Bránil chodské práva pred Lomikarom, bránil pred súdom v Prahe, ale neuhájil. Neuhájili ich ani Chodovia, ktorí povstali proti Lomikarovi so zbraňou v ruke. Povstanie bolo vojskom v krvi udušené a Ján Sladký Kozina odsúdený na smrť r. 1695.

Poprava bola vykonaná v Plzni. Chodovia za trest sa museli dívať na smrť svojho obhájcu.*)

Keď Kozina vystúpil na rebrík, obrátil sa k Lomikarovi a zvolal: „Lomikare, do roka a do dňa budeš stáť pred súdnou stolicou božou“ — — — Nedoriekol, lebo dielo katovo ukončilo mladý život.

*) Jirásek, Psohlavci.



Obr. 46. Mikuláš Aleš, Jan Sladký Kozina.



Obr. 47. Mikuláš Aleš, Chodovia — Siroty Kozinove — Smrt Lomikarova.

Po roku usporiadal Lomikar hostinu. Uprostred hostiny, keď dvíhal čiašu ku rtom, spomenul si na Kozinu a hovoril: „Vidíš, chodský hrdina, prorokoval si mi, že do roka budem na druhom svete. Rok sa minul a ja som tu.” Vtom však zbledol, potočil sa a padol mŕtvy. Kozinove slová sa splnily.

12. Jánošík.

Po tricaťročnej vojne boly i na Slovensku a Podkarpatskej Rusi smutné časy. Trudne sa žilo najmä sedliakovi, ktorý musel platiť veľké dávky vrchnosti. Na južnom Slovensku trpel mnoho i od vpádov tureckých. Šľachta uhorská často sa postavila proti panstvu habsburskému, lebo Habsburgovia i tu omedzovali slobodu a utiskovali evanjelikov. I v Uhrách trestali odboj popravami a odsúdených i do otroctva predávali.

Nebolo divu, že mnohí opúšťali svoje príbytky, utekali do hôr a stávali sa zbojníkmi. Najvýznamnejším zbojníkom stal sa Jánošík.

Jánošík pochádzal z chudobnej horskej dediny Tarchovej v hornej Trenčianskej. Otec jeho bol sedliak. Keď videl, že je chlapec nadaný, poslal ho do škôl. Vrchnosť mu v tom neprekážala. Chcel mať z neho kňaza, aby nemusel tak tvrdo pracovať.

Jánošík vyrástol už v driečného mládenca, keď dostal z domu zvesť, že mu je matka ťažko chorá. Šiel domov navštíviť matku, ktorá zakrátko skonala. Otec so synom ju pochovali, ale už prišli panskí drábi a nútili starého Jánošíka do roboty. Stariec sa sprotivil panskému rozkazu. Preto ho ubili na smrť.

Mladý Jánošík šiel na zámok a potázał sa s pánmi. Drábi ho chceli chytiť, ale Jánošík utiekol. Pridal sa k povstalcom, ktorí tým časom bojovali proti kráľovi Leopoldovi. Soznámil sa s Uherčíkom a s ním utiekol do hôr medzi zbojníkov, aby sa mohol mstiť na tých, ktorí neľudsky zachádzali s poddanými.

Hôrni chlapeci len toho prijali medzi seba, kto dokázal svoju vernosť. Čoskoro Jánošík vynikol nad všetkých a stal sa vodcom dvanásťčlennej družiny.

Jánošík nikoho nezabil, mstil len krivdu a nepravosť. Jeho družina prepadala kaštiele a zámky nefudských pánov; pobrali im peniaze, ktoré skrývali na príhodných miestach (jánošíkovské poklady).



Obr. 48. Mikuláš Aleš, Jánošík.

Nevinným dali hôrni chlapeci pokoj. Školákov mal Jánošík rád. Tí ho často vyhľadávali v horách a spievali mu. Ba raz vraj rozkázal staršiemu študentovi, aby kázal hôrnym chlapcom. Jánošík sám počúval kázeň a tá bola vraj tvrdá, ale nenahneval sa. Kazateľa bohate odmenil.

Úrady striehly na Jánošíka, ale hajdúsi darmo sledili za ním. Často si volali na pomoc i vojsko, no ani tak ho nemohli chytiť.

Zima vyhánala zbojníkov z hôr do dedín. Tam sa ukrývať bolo už ťažšie. Neraz oslobodil sa Jánošík len silou. Hovorilo sa, že lesná víla darovala Jánošíkovi opasok, ktorý ho robil nepremožiteľným.

V zime roku 1713 objavil sa na Kokave (v Gemerskej stolici). Vošiel tam kdesi do izby zohriať sa. Ale hajdúsi ho vystopovali a vrhli sa naňho. Jánošík sa nedal a jedného po druhom srážal na zem. Vtedy zavolala babka, čo sedela na prípecku: „Nasypte mu hrachu pod nohy!“ Hajdúch skočil pre hrach a nasypal ho na dlážku. Jánošík sa na hrachu sklzol, hajdúsi ho premohli a poviažali. Keď však si Jánošík oddýchol, vyskočil, putá roztrhal a putami bil hajdúchov. Vtedy baba zase zavolala: „Pretnite mu opasok!“ Keď mu ho pretali, Jánošíka opustila sila a potom sa ho hajdúsi už ľahko zmocnili.

Odviezli ho do Lipt. Sv. Mikuláša a tam ho uväznili. Pred súdom sa darmo hájil; darmo dokazoval jeho obhájca, že Jánošík nikoho nezabil.

Tri dni súdili Jánošíka. Prvý deň ho vyslúchali, druhý deň ho mučili, aby vyzradil svojich spoločníkov a kde má ukryté poklady. Tretieho dňa ho odsúdili na smrť.

Umučili ho na šibenici. Jánošík dokonil až na tretí deň krátko pred tým, keď prišla milosť pre neho.*)

13. Pán Lysej hory.

Lysá hora sa najvyššie vypína v sliezskech Bezkydách. V kraji, odkiaľ vidieť Lysú horu, ľud veril, že veští budúcnosť. Keď mali prísť vojny a nepokoje, vysychaly jej pramene, z čiernych lesov vystupovali podivné pary a nad horou krúžil kďedľ podivných vtákov. To bývaly vždy zlé znamenia.

Tiež sa rozprávalo, že v jej vnútri národní rytieri čakajú na chvíľu, aby prispeli pomocou, až ich bude ľud volať. Avšak ľud na Morave a v Sliezske trpezlivo znášal útlak pánov a ich služebníkov, ale nevolal o pomoc. Ubiedenému ľudu bola do-

*) Pavel Beblavý, Jánošík. — Ján Botto, Smrť Jánošíkova.

brodejkou čarodejnica **Hana**. Bývala na Lysej hore. Ľudu vďačne pomáhala, ale páni sa jej báli.

Preca však jeden raz došlo k odporu. Na zámku vo Frýdku bol mocným pánom nie gróf **Pražma**, ale jeho kastelán **Prehlík**,

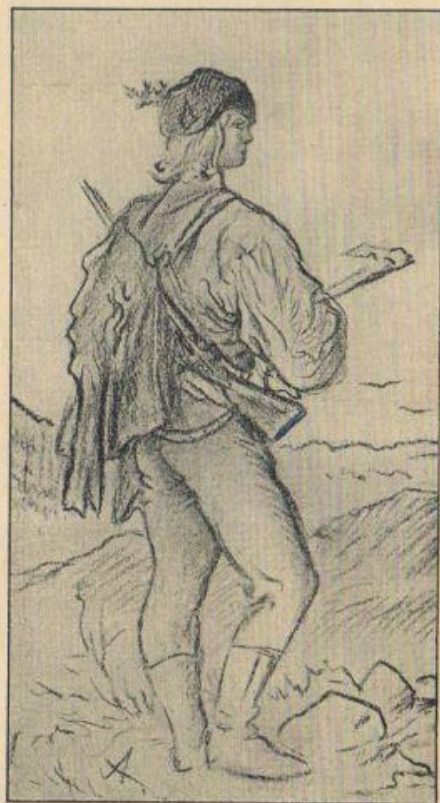


Obr. 49. Mikuláš Aleš, Ondráš.

ktorý zle nakladal s poddanými. Preto bolo sedliakom na frýdeckom panstve veľmi zle. K odporu proti trýzniteľom pobúril svojich krajanov **Ondráš**, syn **Ondra Šebestu**, bohatého sedliaka.

Ondráša dali do škôl, ale jemu sa v latinských školách nepáčilo. Tahala ho vojenčina. Dal sa za vojaka a bojoval v ďalekých krajoch. Po nečase zatúžil po rodnej zemi. Ale doma našiel

hrozné veci. Kastelán dal tak nabiť jeho otca, že zostal len napolo živý, pretože nechcel dať svoju dcéru do služby na zámok. Otca zachránila pred smrťou čarodejnica Hana. Ondráš vymohol od vrchnosti svolenie, aby sa jeho sestra vydala za



Obr. 50. Mikuláš Aleš, Juráš.

sedliackeho mládenca. Keď slávili svadbu, uniesli ju lúpežní rytieri. Tí boli nešťastím celého kraja. Pálili, kradli a rabovali. Ondráš žiadal zastania u pánov, ale tí sa tak na neho rozhnevali, že sa musel útekem zachrániť.

Preto sa chcel Ondráš pomstiť pánom. S Ondrášom sa spojil Juráš Fuciman, sedliak z Malenovic. I Jurášov majetok vy-

lúpili lúpeživí rytieri a uniesli jeho ženu. Ondráš a Juráš sa uchýlili na Lysú horu. Mnoho sedliakov sa k nim pridalo. Ondráš mal byť ich vodcom a mal ich viesť proti zámockým pánom na Frýdek. I čarodejka Hana držala s nimi a odovzdala



Obr. 51. Mikuláš Aleš, Portáš.

Lysú horu ako nedobytný hrad Ondrášovi. Aj Jánošík im vraj prišiel na pomoc so svojimi hôrnymi chlapci.*)

Ale šťastie im neprialo. V zápase stratila Hana život a sedliaci strácali odvahu. Poddali sa a páni im odpustili. Ale na

*) František Sláma, Pán Lysé hory. — Petr Bezruč, Slezské písně.



Obr. 52. Mikuláš Aleš, Z doby roboty za Marie Terezie.

hlavu Ondrášovu a Jurášovu vypísali odmenu. Ondráš a Juráš neboli istí životom a preto utiekli na Slovensko, trestali pánov a pomáhali chudobným ako Jánošík. Márne na Ondráša striehli panskí drábi čiže portáši a vojaci. Vždy vedel im ujsť.

Po nejakom čase ochladlo medzi nimi priateľstvo. Povadili sa a Juráš zabil Ondráša. Potom išiel si do Frýdku pre vypísanú odmenu. No i na neho došlo. Zbojníctva sa nezriekol, až ho konečne chytili a obesili.

V pamäti ľudu zostala však na oboch dobrá spomienka, lebo vždy videli v nich bojovníkov za právo a spravodlivosť.

14. Zo starých žiackych časov modranských.

Ako žili a študovali študenti za starých čias, najpútavejšie rozpráva dr. Jozef Ludovít Holuby,* ktorý chodil na gymnázium v Modre. V starobe takto opísal svoje študentské roky:

„Ubytovaní sme boli u vdovy R., v jednej, dosť hodnej izbe, s oknami do dvora obrátenými. Bývali sme štyria: ja s bratom, jeden Sobotišťan (Sobotište v Nitrianskej) a jeden Myjavan; za celý rok sme sa výborne snášali. Za byt sme platili po 1 zl. str., a v tom i kurivo bolo zahrnuté; ba domáca pani nám aj z našej múky pár ráz cez týždeň varievala rezance (slíže) na večeru. Mňa brat naučil variť zasmázanú polievku; a musel som sa tomu kuchárskemu remeslu výborne rozumeť, lebo mne nikdy žiadna polievka tak nechutnala, ako tá, ktorú som sťa jedenásťročný modranský „fizulár,“ to jest alumnista na raňajky varieval.

V alumnii** predsedal senior (starší), najlepší žiak VII. triedy. Tomu v hodnosti najbližší bol ephorus (dozorca), ktorý delil chleby na stoly. Keď u stola sedelo 18 žiakov, poslal naň ephorus 4 celé chleby a jednu polovicu. Z rozkrájaných chlebov nesmel si hocikto hociktorý kus vziať, ale musel čakať, až naňho príde rad.

Veľkou slávnosťou bolo pre niektorých alumnistov strúhanie a tlačenie kapusty pre potreby alumnie, k čomu len seniorom a ephorom povolaní žiaci pripustení boli. Keď bola ka-

*) Slávny slovenský botanik (znateľ rastlín).

***) V alumnii sa žiaci spoločne stravovali.

pusta v sudoch natlačená, doštičkami prikrytá a ťažkými kameňmi privalená, zasadlo sa k hostine. Kuchárka totiž upiekla veľkú kapustnú štrúdlu pre tých, ktorí sa pri kapuste pachtili. Taká trakta bývala len raz do roka, preto sa o nej rozprávalo už dlho pred ňou a dlho po nej.

Na modranskom gymnáziu učil rektor V., VI. a VII. triedu, konrektor I., II., III. a IV. triedu, alebo ako sa to vtedy menovalo gramatiku prvo- a druhoročných, a syntax prvo- a druhoročných. Bol aj subrektor, učivší donatistov, ako prípravu do gymnázia. Celé nižšie gymnázium muselo sa vpratať do jednej siene a veru musel mať s tou chasou konrektor mnoho trpelivosti.

I gramatisti a syntaxisti museli sme každý deň ráno priniesť jednu stranu krasopisne napísaných formuliek. Kto v pondelok alebo v utorok doniesol formulky, tie profesor poznačil slovom „absolutus“ (hotový), ten nepotreboval celý týždeň písať formuliek.

Sotva bolo po polročnej skúške, sobral žiačik všetky sošity a formulky a hybaj s celým tým nákladom k pečienkárke, aby sa to vymenilo za oškvarky. Dnes, pravda, banujem, že som všetky sošity za škarničlu oškvarkov zamenil.

Daktoré predmety sme sa učili slovensky, jeden nemecky, jeden maďarsky, ostatné latinsky. Pamätám sa dobre, že sme sa učili zemepis slovensky z písaných sošitov. Maďarsky sme sa učili prírodopis, a to botaniku. Ešte viem, že sošit nosil nápis „Növényország“ (riša rastlín) a že sa tam čosi spomínalo o „sárga répa“ (mrkva), ale to som vtedy nevedel, čo to znamená.

Keď som v roku 1850—1851 na prešporskú (bratislavskú) lyceu vstúpil do piatej triedy, tam sa všetko prednášalo maďarsky. Múdri profesori na to zhola nič ohľadu nebrali, že vyše polovice päťoklasníkov po maďarsky nič nerozumie. Ja, navyknutý z Modry, drvil som lekcii za lekcii. Keď ma raz profesor Lichner vyvolal z akéhosi „Rómaiak történet-u“, musel som čosi veľmi strapateho povedať, keď sa celá trieda dala do veľkého smiechu. Lichner sa ma spýtal po nemecky, či to rozumiem. A keď som povedal „nerozumiem“, riekol mi, aby som sa to neučil. Ja som sa podľa toho zachoval, tak sa mi tá knižka zošklivila.

Z poníženia k slobode.

15. V samostatnom štáte.

Sloboda československého národa bola vykúpená utrpením, slzami, krvou a životmi i pre vás, milé deti! Osloboditeľom, ktorými sú naše legie, prvý prezident Československej republiky Tomáš Garrigue Masaryk, jeho verní zahraniční spolupracovníci a s nimi vodcovia domáceho odboja, zachovajte vďačnosť a lásku! Nech sú i vám krásnym príkladom v práci pre Československú republiku, jej zdar a rozkvet, moc a slávu!

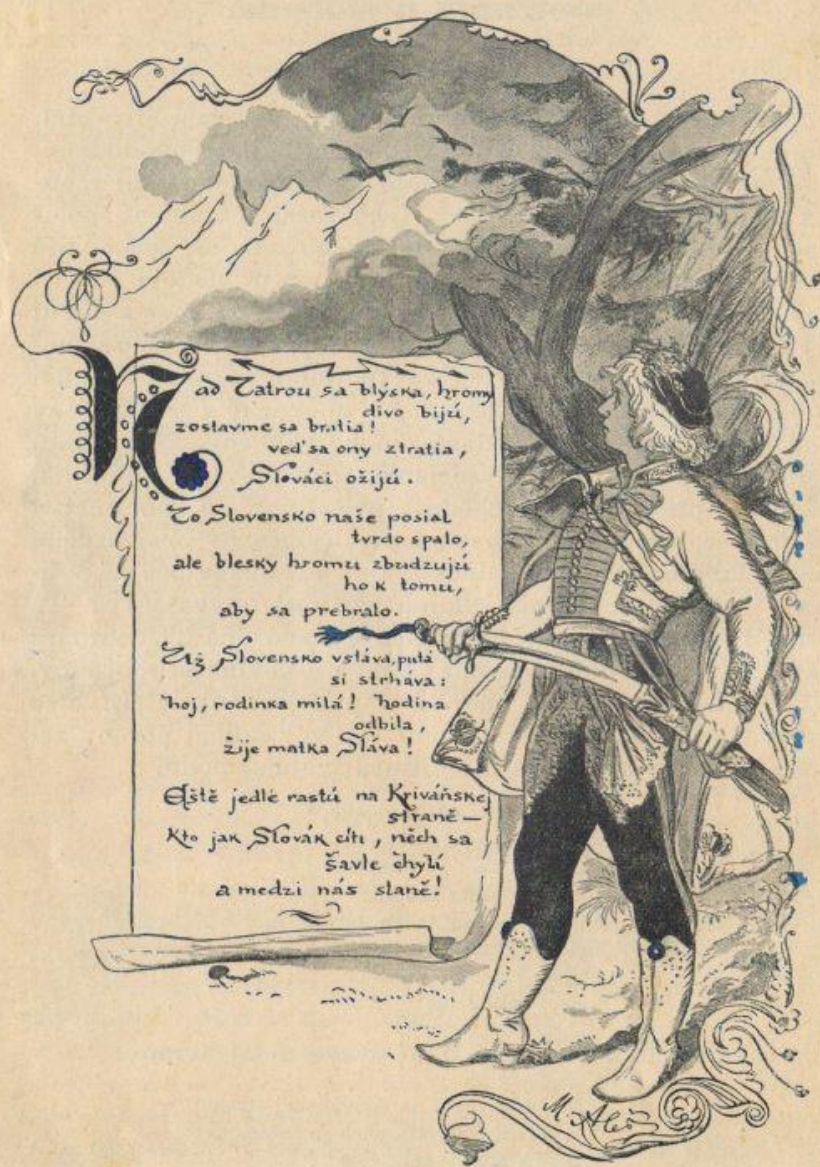
Už sme oslávili desiate výročie (r. 1928) trvania nášho samostatného štátu. Vykonalo sa za tú dobu až podnes veľmi mnoho úsilnej práce, aby náš štát bol upevnený a zabezpečený pred nepriateľmi. Bolo vydané mnoho zákonov, ktoré majú podporovať voľný rozvoj vzdelania, rozkvet vedy a umenia, roľníctva, priemyslu i obchodu, živnostníctva i robotníctva a zabezpečovať tak blahobyť všetkých občanov bez rozdielu stavu, náboženstva a národnosti, ako je to zabezpečené v listine, podľa ktorej u nás vládnu zástupci obyvateľstva. Tá listina sa volá **listina ústavná**; bola vydaná dňa 29. februára roku 1920 a sú v nej obsažené i práva a povinnosti občanov.

Československý národ chce žiť v pokoji a v priateľstve so susedmi, chce pracovať a dohoniť to, čo za dlhej poroby zameškal, aby už nikdy viacej nestratil svoju slobodu.

Matkou našou Vltavienka,
otcom Dunaj valný,
spev náš hučí po Šumave,
jak pod Tatier brálmí;
sme krv jedna, jeden národ,
tisíce síl v nás drieme,
otrokmi sme boli dosiaľ,
viacej nebudeme!

V čas potreby iste každý splní výzvu našej hymny:

Ešte jedle rastú na Krivánskej strane;
kto jak Slovák cítí, nech sa šable chytí
a medzi nás stane!



Obr. 53. Mikuláš Aleš, Slovensko.

Prehľad dôležitých udalostí.

- 863 prišli bratia Konstantín (Cyril) a Metod na Moravu.
 907 vyvrátenie ríše veľkomoravskej.
 928 28. septembra zavraždili sv. Václava.
 973 založenie biskupstva pražského.
 1012—1034 panoval Oldřich.
 1029 pripojená bola Morava k Čechám, Slovensko k Uhrám.
 1034—1055 vládol Břetislav I.
 1058 Čechy kráľovstvom, Vratislav II., prvý český kráľ.
 1158 Čechy kráľovstvom po druhé, Vladislav II., druhý český kráľ.
 1212 Čechy kráľovstvom trvale za Přemysla I.
 1230 zomrel kráľ Přemysl I.
 1230—1253 panoval Václav I.
 1241 vtrhli Tatári na Moravu a do Uhorska.
 1253—1278 vládol Přemysl II.
 1260 bitka pri Kressenbrune medzi Přemyslom a Bělom IV.
 1278—1283 Branibori v Čechách.
 1283—1305 vládol Václav II.
 1306 vymreli Přemyslovci.
 1310—1346 vládol Ján Lucemburský.
 1319 založené arcibiskupstvo v Prahe.
 1346—1378 vládol Karol I.
 1348 založil v Prahe univerzitu.
 1378—1419 vládol Václav IV.
 1409 dekrét kutnohorský.
 1415 6. júla upálili Jána Husa.
 1420—1434 husitské vojny.
 1424 zomrel Ján Žižka z Trocnova.
 1426 bitka pri Ústí.
 1431 bitka pri Domažliciach.
 1434 bitka pri Lipanoch.
 1437 zomrel Žigmund.
 1451 bitka pri Lučenci.
 1457 zomrel Ladislav Pohrobok.
 1458—1471 vládol Jur z Poděbrad.

- 1458—1490 panoval Matej Korvín.
 1471—1526 vládli v Čechách Jagellovci.
 1526 bitka pri Moháči.
 1526—1918 panovali v Čechách a v Uhrách Habsburgovia.
 1526—1564 panoval Ferdinand I.
 1564—1576 vládol Maxmilian II.
 1576—1611 Rudolf.
 1606 Bočkajovské povstanie a viedenský mier. Zabezpečenie náboženskej slobody v Uhrách.
 1609 Majestát Rudolfov. Potvrdenie náboženskej slobody v Čechách.
 1618 vypuklo české povstanie.
 1618—1648 tricatročná vojna.
 1620 dňa 8. novembra bitka na Bílej hore.
 1621 dňa 21. júna poprava na Staromestskom námestí v Prahe.
 1670 zomrel Ján Amos Komenský.
 1687 prešovské jatky.
 1695 popravený Ján Sladký Kozina.
 1713 Jura Jánošíka popravili.
 1740—1780 vládla Maria Terezia.
 1780—1790 vládol Jozef II.
 1781 vydal tolerančný patent a zrušil nevoľníctvo.
 1804 cisár František utvoril Rakúsko zo zemí alpských a zo zemí koruny českej a uhorskej.
 1835—1848 vládol Ferdinand V.
 1848 zrušená robota a poddanstvo.
 1848—1916 vládol František Jozef I.
 1850 7. marca sa narodil prvý prezident Československej republiky T. G. Masaryk.
 1875 zrušená Matica slovenská.
 1914—1918 svetová vojna.
 1916—1918 vládol Karol I.
 1917 4. júla bitka pri Zborove, prvé víťazstvo československých legií.
 1918 28. októbra vyhlásenie samostatnosti československého štátu.
 30. októbra deklarácia v T. Sv. Martine.
 1919 4. mája zahynul dr. Milan Rastislav Štefánik.
 1920 29. februára vyhlásená ústava Československej republiky.
 4. júna podpísaný mier s Maďarskom v Trianone.
 1928 oslavené desiate výročie našej samostatnosti.

Soznam vyobrazení.

	Strana
1. Mikuláš Aleš, Praotec Čech na Řípe	8
2. Mikuláš Aleš, Cestou pred Libušin súd	9
3. Mikuláš Aleš, Libuša veští slávu Prahy	13
4. Mikuláš Aleš, Ctirád a Šárka	15
5. Mikuláš Aleš, Cyril a Metod prichádzajú na Moravu	17
6. Ríša Svätoplukova	18
7. Mikuláš Aleš, Smrť Svätopluka, kráľa veľkomoravského	19
8. Mikuláš Aleš, Kostol sv. Klimenta na Levom Hradci	21
9. Mikuláš Aleš, Sv. Václav	22
10. Mikuláš Aleš, Sv. Eudmila so sv. Václavom	23
11. Ríša Boleslava I.	24
12. Mikuláš Aleš, Břetislav a Jutka	26
13. Mikuláš Aleš, Opát Božetech	27
14. Ríša Přemysla II.	35
15. Mikuláš Aleš, Přemysl II.	36
16. Ríša Václava II.	37
17. Hrad Trenčín	38
18. Mikuláš Aleš, Bitka pri Kresčaku	40
19. Ríša Karla I.	41
20. Karlštejn	42
21. Rotunda v Znojme	43
22. Chrám sv. Víta	44
23. Mikuláš Aleš, Karol I. zakladá pražskú univerzitu	45
24. Mikuláš Aleš, Majster Ján Hus	48
25. Pamätné miesta v Čechách	49
26. Mikuláš Aleš, Ján Žižka z Trocnova	51
27. Mikuláš Aleš, Útok husitskej jazdy	52
28. Mikuláš Aleš, Boží bojovníci v bitke pri Domažliciach	53
29. Mikuláš Aleš, Starý český zeman z 15. stoletia	55
30. Mikuláš Aleš, Ján Jiskra z Brandýsa	57
31. Mikuláš Aleš, Smier Jura z Poděbrad s Matejom Korvínom	59
32. Mikuláš Aleš, Smrť Ludvika Jagellonského	61
33. Chrám sv. Barbory v Kutnej Hore	62
34. Mikuláš Aleš, Rudolf II. medzi umelcami	65

	Strana
35. Mikuláš Aleš, Na Bílej hore	66
36. Mikuláš Aleš, Pražský študent XVII. stoloetia	68
37. Gazdovstvo na Turnovsku v Čechách	71
38. Mikuláš Aleš, A tá naša lipa už je zelená	75
Aleš tu nakreslil národnú lipu mohutnú a košatú. Pri jej kmeni stojí Jozef Dobrovský, pri ňom sedí Jozef Jungmann, naľavo Frant. Palacký; niečo nižšie vpravo Ján Kollár, Pavel Jozef Šafárik, Ján Ev. Purkyně, Jozef Kajetán Tyl, vľavo Karol Havlíček Borovský, Jozef Frič, Jaroslav Kalina, Karol Sabina, pod nimi uprostred Frant. Lad. Čelakovský, Ján Erazim Vocel, Milota Zdirád Polák v dôstojníckej uniforme, v kňazskej rever. Boleslav Jablonský, Karol J. Erben, Karol Hynek Mácha, Božena Němcová, Vítezslav Hálek, Ján Neruda, dr. Miroslav Tyrš, Prokop Chocholoušek, Václav Beneš Třebízský, poezia a veda; v korune stromu sú názvy hlavných diel týchto mužov. Vľavo od nich stojí skladateľ Bedrich Smetana, vpravo sochár Václav Levý a maliar Jozef Manes — hudobníci a výtvarníci. Pri nohách Manesových sedí jeho žiak — Mikuláš Aleš.	
39. Max Švabinský, Prezident T. G. Masaryk	79
40. Mikuláš Aleš, Moravo, Moravo, Moravičko milá	80
41. Dr. Milan Rastislav Štefánik	81
42. Mikuláš Aleš, Blanickí rytieri	89
43. Mikuláš Aleš, Jur z Poděbrad	91
44. Mikuláš Aleš, Ján Žehrovský z Kolovrat na turnaji	92
45. Mikuláš Aleš, Sedliacki povstalci	94
46. Mikuláš Aleš, Jan Sladký Kozina	96
47. Mikuláš Aleš, Chodovia — Sirotky Kozinove — Smrť Lomikarova	97
48. Mikuláš Aleš, Jánošík	99
49. Mikuláš Aleš, Ondráš	101
50. Mikuláš Aleš, Juráš	102
51. Mikuláš Aleš, Portáš	103
52. Mikuláš Aleš, Z doby roboty za Marie Terezie	104
53. Mikuláš Aleš, Slovensko	108